

KULTURNI ŽIVOT SPLITA NA STRANICAMA LISTA SAN MARCO

UDK: 94 (497.5 Split) «1941»
930.85 (497.5 Split) «1941»
Primljeno: 14. XI. 2006.
Izvorni znanstveni rad

KARMEN HRVATIĆ
Dubrovačka 20
21000 Split, HR

U prvih sedam mjeseci talijanske okupacije 1941. u Splitu izlazi samo jedan dnevni list – ‘San Marco’. Iz dostupnih novinskih izvora i literature potanje se opisuju kulturna zbivanja u ratnoj svakodnevnici Splita.

Ključnje riječ: novinarstvo, 2. svjetski rat, kulturne prilike

SAN MARCO I NJEGOVI KNJIŽEVNI PRILOZI

Ubrzo nakon što je Njemačka objavila rat Kraljevini Jugoslaviji 6. travnja 1941. i Split se našao u vihoru rata. Već 15. travnja talijanske postrojbe ulaze u grad, u javni se život kao službeni uvodi talijanski jezik, osnivaju se fašističke organizacije kao što su PNF (Partito Nazionale Fascista – Narodna fašistička stranka), GUF (Gioventù Universitaria Fascista – Studentska fašistička mladež), GIL (Gioventù Italiana del Littorio – Fašistička mladež priobalja), Balilla (fašistička organizacija za dječake do 14 godina), OND (Opera Nazionale Dopolavoro – Narodna udruga za slobodno vrijeme) i sl., a politička situacija u gradu iznimno je napeta¹. Nakon uspostave vlasti Talijani pokreću svoje novine *San Marco!* – *Edizione di Spalato* sa cijenom od 1 dinara, tj. 30 centi. Ovaj splitski dnevni list nazvan je po istoimenim zadarskim novinama² koje su pripomogle u njegovu pokretanju. Iz Zadra je u Split stigao budući glavni i odgovorni urednik *San Marca* Antonio Just – Verdus. Za tiskaru su Talijani izabrali upravu onu u kojoj se od 9. lipnja 1918. do 22. travnja 1941. tiskalo *Novo Doba*,³ dnevni list na hrvatskome

jeziku, jedini pravi oponent zadarskom *San Marcu* na talijanskom jeziku, u vrijeme kada je Split bio središte Dalmacije pod jugoslavenskom vlašću, a Zadar središte pod talijanskom vlašću.

Za splitske je Talijane bilo osobito značajno što je *San Marco* bio prvi list koji je u Splitu izlazio na talijanskom jeziku nakon punih 25 godina. Naime, austrijska je vlast 1916. zabranila službenu uporabu talijanskog jezika, pa u razdoblju od 1916. do 1941. ne nalazimo novine na talijanskom jeziku.⁴ *San Marco* je u Splitu počeo izlaziti 29. travnja 1941., a njegov zadnji broj izašao je 30. studenog iste godine. Bio je jedini splitski dnevni list u prvih sedam mjeseci talijanske okupacije.

U prva 43 broja, od 29. travnja do 19. lipnja, *San Marco* izlazi u dva odvojena izdanja, jedno na talijanskome, a drugo na hrvatskome jeziku, dok se od 20. lipnja pa do kraja izlaženja, 30. studenog, tiska u jedinstvenom dvojezičnom izdanju (136 brojeva). Nakon tog datuma *San Marca* je naslijedio dnevni list *Il Popolo di Spalato*.

Prvotna dva izdanja lista prenose iste vijesti s ratne fronte, iz političkog života te vijesti gradske kronike, dok su kulturni i književni prilozi različiti (romani u nastavcima, novele i pjesme). Rijedak je slučaj da se u istome broju pronađu dva ista književna teksta, original i prijevod, a kad se to i dogodi, nikad se ne radi o talijanskom prijevodu nekog hrvatskog originala, dok su hrvatski prijevodi književnih djela talijanskih autora u *San Marcu* česti. Ni nakon ujedinjenja talijanskoga i hrvatskog izdanja situacija se ne mijenja.

Kako je *San Marco* svjedok tadašnjega književnog ukusa, a njegovi književni prilozi pripadaju literarnom stvaranju tog vremena, jasna je važnost objavljenih literarnih djela, bilo da su to romani u nastavcima, pripovijetke ili pjesme.⁵ Romana u nastavcima izlazi sveukupno šest, tri na talijanskome i tri na hrvatskome jeziku, s time da su oni na hrvatskome zapravo prijevodi djela talijanskih autora. Između tri romana u nastavcima na talijanskom jeziku nalazimo jedan nepoznatog autora. Objavljen je podjednak broj novela na oba jezika: 88 na talijanskom te isti broj na hrvatskom jeziku. Među novelama na talijanskom nalazi se samo jedna nepoznatog autora, dok su za ostale navedena 63 različita autora, većinom

talijanska. Pripovijedaka na hrvatskom jeziku bez imena autora ima čak 54, dok je za ostale potpisano 26 različitih autora od kojih je opet samo 16 potpisano punim imenom, a ostalih deset pseudonimima ili samo inicijalima. Među potpisanim autorima su talijanski pisci, dok se među hrvatskima ističe samo nekoliko njih koji su ostvarili književne uspjehe; Frane Barbieri, Branko Jerković, Petar Petrović Pecija i P. Dimić.

U *San Marcu* redovito su objavljivane pjesme premda nisu toliko brojne i česte kao novele.. Od 24 objavljene njih čak 23 djelo su istog autora, Igina d'Anverse, a samo jedna je pjesma Giacomina Lufranija. Igino d'Anversa je u proljeće 1941. u Split stigao iz rodnog Rima kako bi obavljao dužnost poštanskog službenika. Već 28. lipnja *San Marco* objavljuje njegovu prvu pjesmu, »Impressioni mie su la Dalmazia«, u kojoj opisuje prve dojmove o Dalmaciji, što ih je stekao na svom putovanju od Zadra do Splita, uz mnoge detalje vezane za onodobni život na ovim prostorima. Živeći i radeći u Splitu, d'Anversa većinu stihova objavljenih u novinama posvećuje upravo gradu Splitu te dnevnim gradskim zbivanjima pa tako stvara vlastitu malu splitsku kroniku te stječe popularnost, osobito među splitskim fašistima. Dio pjesama koje su objavljene u novinama uvrštene su u d'Anversinu zbirku pjesama koja je poslije objavljena u Splitu.⁶

Neopterećen dvojezičnom stvarnošću Splita, koja se ponajviše zamjećuje upravo u *San Marcu*, izdanjima na talijanskom i hrvatskom jeziku, d'Anversa sve svoje stihove piše na materinjem talijanskom jeziku, ali ne standardnom književnom, nego, kao Rimljanin, na rimskom dijalektu. Tako se može reći da je u *San Marcu* nazočna trojezičnost, a ako se toj trojezičnosti nadodaju i dva dijalekta prisutna u Splitu, dalmatinski talijanski (nastao na osnovi venecijanskog dijalekta) te dalmatinski hrvatski, tj. čakavština, susrećemo se s peterojezičnošću unutar jedinoga splitskog dnevnog lista 1941. U *San Marcu* nalazimo još jedan primjer navedenog plurilingvizma. To je niz od pet duhovitih dijaloga pod naslovom »Marco e Duje kraj fontane«⁷ autora L. Pecenca. U dijalozima upoznajemo dva Splitsanina koji se susreću nakon 25 godina te raspravljaju o političkoj situaciji, gradskim zbivanjima i zajedničkim uspomenu. Uspoređujući Split nekad i sada, često spominju razlike u jeziku koje su se pojavile s godina-

ma, korištenje talijanskog i hrvatskog jezika te jezične utjecaje došljaka. Ni jedan od protagonista ne govori standardnim jezikom, nego čakavštinom i dalmatinskim talijanskim pa tako sam autor još jednom potvrđuje jezičnu raznolikost Splita tog vremena:

Duje: tako ti je danas u Splitu: jema croati, srbi, inglezi, francesi a nima ti vengo po koji dalmatinac i to ko la sordina; pa očes da Bog da dobra? Jemati pak la šotospeče: štokavci, čakavci, ikavci a su zgori rečeno varijante, govoriđu ni jezik ča je Austrija konfecionirala, u svoja doba, sa zakaj i s meškolancom dalmatinski dialeti a inkolala školon tudeškon; ni se donkle čudit da postole sada zovedu cipele a Bog nas sačuva, pantaganu štakor, sve ka da se svit privernu naopako.⁸

Isti je autor napisao još jedan duhoviti dijalog⁹ dvojice Splićanina, Marinka i Tonija, iz splitskog Velog varoša, koji se susreću u Zadru i uspoređuju prilike u Splitu i Rimu.

KAZALIŠNI I GLAZBENI ŽIVOT SPLITA HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE U SPLITU

Ratne prilike u kojima se Split nalazio 1941. nisu omele kulturna zbivanja, premda ona nisu toliko česta kao u predratnom razdoblju. Tako ni najznačajnija kulturna institucija, Splitsko kazalište, nije prekinula svoje djelovanje prije završetka sezone. Upravo je splitska kazališna sezona 1940./41. bila jedna od najdinamičnijih. Naime, otkako je 1928. bilo ukinuto Narodno kazalište za Dalmaciju Splićani su neprestano tražili osnivanje stalnoga profesionalnog kazališta u njihovu gradu. Nakon preuređenja i proširenja kazališne zgrade, zahtjevu je napokon i udovoljeno pa se 15. ožujka 1940., nakon punih 12 godina, okupio novi kazališni ansambl. Za intendanta je imenovan poznati splitski skladatelj Ivo Tijardović, na čelu Drame našao se zagrebački redatelj Marko Fotez, na čelu Opere maestro Oskar Jozefović, a voditeljica Baleta postala je Ana Roje. Za kratko je vrijeme Kazalište okupilo velik broj vrsnih umjetnika: Vojmila Rabadana (dramaturga), Milana Tolića (slikara i scenografa), Oskara Harmoša (baletnog plesača i pedagoga), te operne soliste, baletne plesače i dramske glumce:

Ivku Berković, Duju Biluša, Zvonimira Rogoza, Vatroslava Hladića, Ivu Marjanovića, Zlatu Radicu, Antu Marušića...

Važnost pokretanja stalnog kazališta u Splitu obilježena je i objavljivanjem Spomenice prigodom svečanog otvorenja HNK u Splitu,¹⁰ a novo je kazalište pokrenulo i polumjesečnik *Kazalište*, koji je izašao u 10 brojeva prije talijanske okupacije u travnju 1941. Značajna je i činjenica da je ovu sezonu Kazalište prvi put započelo pod imenom koje danas nosi, Hrvatsko narodno kazalište u Splitu.

Od travnja 1941. Kazalište doživljava značajne promjene.¹¹ Već početkom tog mjeseca HNK prekida s radom na dva tjedna zbog ratnih prilika. Nakon ulaska okupacijskih snaga u Split, Talijani ubrzo preuzimaju Kazalište, koje je bilo osobito važno u promicanju njihove kulture i jezika. Značenje kazališta za fašističku vlast potvrđuje i činjenica da se sam splitski prefekt Paolo Zerbino angažirao oko svečane primopredaje dužnosti intendantanta, kad je od Ive Tijardovića tu dužnost preuzeo fašist Luigi Prassel, koji je imenovan kazališnim komesarom. Prassel odmah mijenja ime Kazalištu i donosi odredbu da se ubuduće svi plakati i najave predstava tiskaju dvojezično, na talijanskom i hrvatskom. Tako Hrvatsko narodno kazalište u Splitu nakon samo pola godine djelovanja s novim imenom gubi taj naziv i postaje *Teatro di stato - Spalato – Državno kazalište u Splitu*.

Nakon promjena, u kazalištu se ipak priređuju četiri dramske i jedna operna premijera. Bile su to drame *Žena – anđeo* (premijera 22. travnja), *Ljubavna komedija* (premijera 20. svibnja), *Elektra* i *Diploma* (premijera 27. svibnja), *Razbijeni vrč* (premijera 9. lipnja) te Verdijeva *Traviata* (premijera 5. lipnja 1941.). Vidljivo je da su se sve premijere osim prve zbile u razdoblju nakon što je počeo izlaziti *San Marco*, no u listu ne nalazimo najave ni kritike predstava. *San Marco* ne najavljuje ni ponavljanje predstava koje su se redovito održavale tokom svibnja i lipnja, kao što su *I Lela će nositi kapelin*,¹² *Dundo Maroje*¹³ i *Hamlet*.¹⁴ *San Marco* prvi put o kazalištu piše tek 4. lipnja najavljujući premijeru *Traviate*, koja je održana dan kasnije. Iako bez potpisa autora, u hrvatskom izdanju novina nalazimo opsežnu kazališnu kritiku premijere znamenite Verdijeve opere u kojoj se uz pohvale solistima Zlati Radici i Anti Marušiću ističe kako je ta večer

«bila briljantna takođe i s obzirom na posjetu publike, koja je ispunila dvoranu do posljednjeg mjesta». ¹⁵

Ubrzo nakon *Traviate*, 9. lipnja, *San Marco* najavljuje i premijeru jednočinke *Razbijeni vrč*. Već 12. lipnja u *San Marcu* nalazimo najavu završne godišnje predstave na kraju školske godine Škole za fizički odgoj gđe Katić ¹⁶ u kazalištu 13. lipnja 1941. Dva dana kasnije najavljuje se peta i posljednja izvedba *Traviate*. Nažalost, ta operna izvedba označava i konačni kraj kazališne sezone 1940./1941. u Splitu. Komesar Prassel raspušta sve kazališne ansamble i osoblje, s obrazloženjem da je Kazalište poslovalo s gubitkom te 1. srpnja zabranjuje ulaz u zgradu svim bivšim zaposlenicima. Iz financijskih izvješća očito je da razlog koji je Luigi Prassel naveo kako bi opravdao zatvaranje Kazališta nije vjerodostojan. O tome svjedoče podaci o prihodima Drame: ¹⁷

Broj posjetitelja	Financijski dobitak u dinarima
Predstave u HNK u Splitu	61 430 490 572
Predstave na gostovanjima	18 126 167 284
UKUPNO	79 556 657 856

Tablica potvrđuje koliko je Splitsko kazalište zaradilo samo na dramskim predstavama, a o sveukupnom dobitku u sezoni 1940./1941. može se samo nagađati ako je poznato da je ansambl priredio više od 158 opernih, dramskih i baletnih predstava u sezoni.

Nakon otpuštanja, u Splitu ostaje samo nekoliko članova Drame i veći dio Orkestra i Zbora, a njihovo mjesto u Kazalištu zauzimaju talijanske artistske i varijetetske skupine. Samo nekoliko solista nastavlja povremeno nastupati u kazalištu u sklopu prigodnih koncerata. *San Marco* piše o predstavi družine *Giorgio Linchi*, koja je održana 29. lipnja u za Talijanske oružane snage. Istu predstavu talijanske revijske družine koja će se održati 5. i 6. srpnja u programu fašističke organizacije *Dopolavoro San Marco* najavljuje ovako:

Ove predstave, koje je Dopolavoro već bio priredio za Oružane snage garnizona, sad se priređuju za građanstvo. Ovo se priređuje i zato, što vlasti žele

da se Splićanima pruži mogućnost da vide i ocijene jednu od najuigranijih i najelegantnijih talijanskih varijetejskih družina. Poslije uspjeha što ga je postiglo ovo izvanredno artistskičko osoblje sa predstavama za vojnike i s obzirom na umjerene cijene koje su određene za ove dvije predstave, predviđa se veliku posjetu publike.¹⁸

O posjećenosti predstave *San Marco* poslije ne izvještava, no drugi izvori bilježe bojkot predstave od strane splitske publike.¹⁹ U to vrijeme talijanska vlast planira i sljedeću kazališnu sezonu. Tako je nekoliko talijanskih fašista početkom lipnja posjetilo poznatog skladatelja Josipa Hatzea, nudeći mu mjesto intendanta i direktora Opere Splitskoga kazališta te obećavajući prvorazredne pjevače i svirače iz Italije. Hatze je ponudu odbio²⁰ pa time nakratko kazališni život, kako ga je fašistička vlast zamislila, stagnira, a zbog ljetnih se vrućina priredbe i koncerti češće održavaju na otvorenim prostorima.

S Kazalištem se na stranicama *San Marca* susrećemo opet u broju od 30. srpnja gdje nalazimo izvještaj s vokalnog koncerta²¹ koji je u Kazalištu održan za Talijanske oružane snage pod organizacijom Dopolavora. Na koncertu su pjevali splitski solisti, sopranistice Radica i Supin, mezzosopranistica Cindro, tenor Žižak, baritoni Marušić i Marković te bas Bernardić, svi uz pratnju maestra Savina, a koncert je postigao velik uspjeh. Dva dana kasnije, 1. kolovoza, ponovno je priređena predstava družine *Giorgio Linchi* za Oružane snage, a članak o uspjehu priredbe nalazimo u *San Marcu* 2. kolovoza.²² Mjesec dana kasnije u Kazalištu je održana slična priredba varijetetske družine čije ime u *San Marcu* nije navedeno. Bila je to ponovno priredba²³ za Oružane snage u prisutnosti najvažnijih osoba iz političkoga i vojnog života fašističke vlasti. Od rujna do kraja studenog u *San Marcu* se nalazi samo nekoliko članaka o predstavama u Kazalištu, i to su uglavnom najave ponavljanja koncerata koji su već doživjeli jednu ili više izvedaba na drugim mjestima.²⁴

O planovima talijanske vlasti za kazališnu sezonu 1941./42. ne može se prosuditi jer nema nikakvih najava na stranicama jedinog dnevnog lista u jesen 1941. Brigu nad kazališnom zgradom i inventarom, koji su Talijani raznijeli na nekoliko lokacija u gradu, uz pomoć tehničkog osoblja bivšeg

HNK preuzeli su glumci, braća Andro i Ivo Marjanović, koji su o kazalištu skrbili sve do konačnog odlaska talijanskih okupacijskih postrojba.

KONCERTI I PREDSTAVE

Uz kazališne predstave Split je tokom prvih sedam mjeseci talijanske okupacije ugostio brojne umjetnike i umjetničke skupine koje su obogatile gradsku svakodnevicu. Koncerte i priredbe organizirali su i splitski glazbeni umjetnici poznati domaćoj publici. *San Marco* 13. lipnja obavještava o povratku mladog opernog pjevača Splitsanina Ljube Šegvića sa studija pjevanja u Italiji te najavljuje koncert²⁵ koji će mladić posvetiti splitskoj javnosti. *San Marco* piše i o koncertima organiziranim za vojnike u vojnim bolnicama. Dana 29. lipnja takav je koncert²⁶ organizirao Dopolavoro u Vojnoj bolnici, a nastupali su vokalni umjetnici Cindro, Cioni i Martinelli, uz pratnju maestra Ive Paraća. Drugog srpnja²⁷ *San Marco* najavljuje koncert opernih arija koji će prirediti Zlata Radica i Ante Marušić u pratnji maestra Drage Savina. Koncert je održan dan kasnije na terasi popularnog hotela *Matić* na Bačvicama, a kako saznajemo iz članka izvedene arije djela su poznatih talijanskih i hrvatskih skladatelja: Verdija, Leoncavalla, Puccinija, Mascagnija, Cardiglia, Gotovca i Hatzea. Sljedeća predstava koja je izazvala dosta pozornosti te se u *San Marcu* najavljivala dva puta, plesna je večer Tatjane Farčić²⁸ na Bačvicama. Naime, ova mlada splitska plesačica školovana u Beogradu i Parizu prvi put je nastupala u rodnome gradu, a interes je kod publike za ovu predstavu prema novinskim napisima bio izrazit. O uspjehu njezinih plesnih izvedbi ponovno svjedoči *San Marco*, navodeći da ju je za klavirom pratio Drago Savin, a kao plesni partner iskazao se Rafanelli.²⁹ Ponovnu najavu koncerta već spomenutog Ljube Šegvića susrećemo 14. srpnja. Koncert se trebao održati 16. srpnja na terasi Matićeva hotela na Bačvicama, no nakon tog datuma *San Marco* ne piše o programu i uspjehu koncerta. Kritiku jednog drugog koncerta u novinama nalazimo 15. srpnja. Svoj prvi koncert opernih arija u hotelu *Matić* na Bačvicama održao je mladi tenor Zvonko Glik,³⁰ koji se nakon studija u Italiji odlučio predstaviti splitskoj publici uz pratnju maestra Drage Savina.

Krajem srpnja u hotelu *Matić* zbio se još jedan iznimni koncertni događaj ljetne sezone. Bio je to koncert opernih arija Verdija i Mascagnija, u izvedbi sopranistice Lucije Delfino i tenora Raimonda Botteghellija iz Trsta, koje je na klaviru pratio Mo. Ivo Parać. Koncert se dojmio domaće publike.³¹ Dva dana kasnije *San Marco* izvještava o ponovljenom interesu publike te uspjehu drugog koncerta³² istih izvođača, no u vojnoj bolnici.³³ Sličan je uspjeh imao i koncert domaćih solista³⁴ Zlate Radice, Dalije Supin, Ilije Žižka, Ante Marušića i Drage Bernardića u pratnji maestra Drage Savina u hotelu *Matić* na Bačvicama 16. kolovoza. Kao program vokalnog koncerta navode se djela Verdija, Puccinija, Mascagnija, Meyerbeera i Bizeta.

Sredinom rujna *San Marco* počinje objavljivati niz članaka kojima najavljuje gostovanje *Tespisovih kola (Il Carro di Tèspì)*, putujuće umjetničke družine talijanskih glumaca i pjevača, u Dalmaciji te u Splitu. Tako se susrećemo sa sveukupno oko 20 članaka vezanih za gostovanja, najave, kritike predstava, petnaestak reklama te pet poziva građanstvu za sudjelovanje u predstavama u ulozi glumaca statista. Među prvima je najava³⁵ objavljena 18. rujna, za predstavu Lirskih Tespisovih kola *Turandot*, koja se trebala održati 21. rujna na otvorenome, na Prokurativama. Dan kasnije nalazimo opširnu kritiku te operne izvedbe. *San Marco* piše o spektakularnoj preobrazbi Prokurativa, radom tehničkog osoblja Tespisovih kola, u veliku pozornicu s prostranim tribinama pod vedrim nebom. Autor članka nadasve hvali dirigenta Ottavia Ziina te glavne soliste Claru Jacopo, Francesca Battagliu i Augustu Oltrabellu. Navodeći podatke o publici, autor spominje «*hiljade i hiljade koje su se zbile u parteru*»,³⁶ no drugi izvori navode podatak da su gledateljstvo činile talijanske vojne snage, a da je splitsko građanstvo većim dijelom bojkotiralo ove predstave.³⁷ U istom broju *San Marca* nalazi se i najava³⁸ za sljedeću predstavu, *Rigoletta*, koja se održavala 22. rujna na istome mjestu. I ova je predstava dobila, doduše dosta kraći, ali zasluženi osvrt.³⁹ Ponovno su pohvale ponajviše išle dirigentu Riccardu Santarelliju te solistima Lini Pagliughi, Giuseppeu Traversi i Pieru Biasiniju. Skupina solista iz Tespisovih kola dva je dana nakon prve izvedbe *Rigoletta* na Narodnom trgu priredila vokalni koncert⁴⁰ za splitsko pučanstvo< koji se

sastojao od različitih opernih arija te talijanskih kancona. Obje su opere, *Rigoletto* i *Turandot*, bile ponovljene ubrzo nakon ovog vokalnog koncerta, a Tespisova kola krenula su na svoj put prema Šibeniku i Zadru.

Nakon Tespisovih kola i njihova uspjeha u Split je stigla talijanska pijanistica Annarosa Taddei, koja je 9. listopada, na inicijativu Dopolavora, priredila koncert u njihovu središtu, u Liktorskom domu. Najava koncerta⁴¹ nalazi se na stranicama *San Marco*, kao i osvrt na uspjeh koncerta koji dan kasnije. Solistički je koncert Annarosa Taddei ponovila u kazalištu 12. listopada,⁴² a na koncertnom su se programu našla djela Bacha, Chopina, Clementija, Busonija, Liszta... te ju je splitska publika, prema pisanju *San Marco*, ugodno primila.⁴³

Kazalište, terase poznatih hotela i otvoreni gradski prostori nisu bili jedina mjesta okupljanja. *San Marco* u oglasima i najavama otkriva ostale sadržaje koji se nude publici u Splitu. Najviše se koncerata i predstava odvijalo na terasama i u kavanama hotela te varijeteima. Tako novinske retke pune programi predstava u hotelima *Ambasador*, *Srebrna vrata*, *Park* i *Matić* na Bačvicama, u varijete-barovima *Dioklecijan* i *Branko* te kavana *Central*. Na tim se mjestima susrećemo s glazbenim kapelama,⁴⁴ orkestrima,⁴⁵ solistima, komičarima... Posebno se ističe gostovanje Tršćanske artistske grupe na čelu s komičarom De Rosèom u varijeteu *Dioklecijan* i hotelu *Park*.⁴⁶ Tokom kolovoza *San Marco* često objavljuje i oglase za novi splitski varijete *Branko* čija je prva predstava postavljena 9. kolovoza.⁴⁷ Zanimljivo je da je ovaj varijete imao vlastiti orkestar te mali glazbeni i dramski ansambl, a u svojim su reklamama izdvajali uspješnog komičara Čačkeša. U vlastitoj režiji varijete je krajem kolovoza postavio prvu veliku reviju, *San splitske noći*.⁴⁸ Nažalost, krajem kolovoza, sa stranica *San Marco* nestaju slične najave priredaba i koncerata, a jedan od uzroka su pogoršane ratne prilike, ranija zamračenja i zabrane kretanja te povećanje osnovnih životnih izdataka.

VOJNA GLAZBA

Poseban dio splitske svakodnevice nakon talijanske okupacije činili su i nastupi vojne glazbe. Glazba pojedinih talijanskih vojnih postrojba redovi-

to je svirala pri dizanju i spuštanju talijanske zastave na splitskoj rivi, a veće su koncerte održavali nedjeljom na Narodnom trgu ili kraj Bajamontijeve fontane. Tako se već nakon prvih nekoliko brojeva u *San Marcu* nalazi najava koncerta⁴⁹ 80. pješačke regimente s potpunim programom, a ubrzo i osvrt na uspjeh koncerta. Tjedan dana kasnije, 10. svibnja, novine izvještavaju o uspjehu nedjeljnog nastupa vojne glazbe i o velikom broju građana i vojnika koji su pratili ovaj događaj koji je bio još svečaniji zbog slavljenja talijanskog državnog blagdana. No, drugi izvori navode da se upravo tada zbio incident. Splitska mladež koja se bila zatekla na trgu nije htjela skidati kape ni fašistički pozdravljati pa su ih revoltirani fašistički oficiri i karabinjeri napali i nekoliko uhitili. U svibnju se na stranicama *San Marca* još jednom piše o vojnoj glazbi, i to u osvrtu na uspjeh koncerta koji se održao pred kavanom *Nani* 22. svibnja.

Slični su se koncerti odvijali i sljedećih mjeseci, ali je koncerte nastavila održavati Vojna glazba 26. puka *Bergamo* na novom podiju koji je sama dala napraviti na rivi.⁵⁰ Po navodima *San Marca* ista je glazba nastupala 15. i 29. lipnja⁵¹ pod vodstvom maestra Carmela d' Aiuta. Jedan od osvrtu na uspjeh koncerta izlazi 14. srpnja.⁵² Vojna glazba priređuje i nastup 20. srpnja, a *San Marco* početkom kolovoza obavještava građanstvo da izvođači obustavljaju nastupe «*pošto su mnogi svirači otišli na dopust, na poljske radove*».⁵³ Nakon poduže stanke *San Marco* o vojnoj glazbi piše ponovo krajem rujna, najavljujući koncert⁵⁴ 52. pješačke divizije Alpskih lovaca (*I Cacciatori delle Alpi*) pred Bajamontijevom fontanom. Od 21. rujna Alpski lovci pod vodstvom maestra Giuseppea Vocija nastupaju svakog četvrtka i nedjelje sve do 20. listopada,⁵⁵ kada je u *San Marcu* objavljena posljednja najava⁵⁶ njihova koncerta.

Kako je od početka svibnja pa do sredine listopada *San Marco* objavio 20 članaka, najava i kritika koncerata vojne glazbe, a njih čak 12 sadrži izvođeni glazbeni program, može se govoriti o najizvođenijim djelima i skladateljima na repertoaru vojne glazbe. Glazba je izvodila djela 35 različitih skladatelja, od kojih je 26 bilo zastupljeno samo s jednim djelom ili dva. Među najizvođenijim skladateljima očita je prevaga talijanskih (najbrojnija su djela Verdija, Bartoluccija, Sabatinija, Rossinija i Mascagnija),

a slijede njemački, francuski i britanski skladatelji. Isti popis ne sadrži ni jednoga hrvatskog skladatelja.

Glazba divizije Alpskih lovaca nastavila je i nakon listopada svakodnevno pratiti svečano podizanje i spuštanje zastave svirajući «Giovinezzu» i druge fašističke pjesme. Pri odlasku na svečano spuštanje talijanske zastave 9. studenog u Tartaglinoj je ulici na glazbu Alpskih lovaca izvršen bombaški napad. Ranjena su 24 talijanska vojnika i 25 civila, a jedan je talijanski vojnik poginuo. Nakon tog napada *San Marco* objavljuje apele⁵⁷ pučanstvu o suradnji s talijanskom vlašću kako bi se što prije uhitili krivci. Već spomenuti pjesnik Iginò d'Anversa tom događaju posvećuje stihove kojima osuđuje bombaške napade.⁵⁸ O koncertima vojne glazbe *San Marco* više ne izvještava.

OSTALE ZANIMLJIVOSTI

Osim što objavljuje raznorazne najave, kritike i osvrte na glazbene i dramske predstave u kazalištu, pojedinim dvoranama ili na otvorenim terasama, *San Marco* često objavljuje i novosti iz kulture i umjetnosti u svijetu, a osobito u Italiji i Hrvatskoj. Izdvaja se samo nekoliko najvažnijih objavljenih članaka koji se tiču Splita i glazbenog života Hrvatske. Prvi među njima bio je u povodu smrti pjevačice Milke Trnine, koji se pojavio samo u talijanskom izdanju novina⁵⁹ te članak povodom smrti Noèa Matošića,⁶⁰ koji je preminuo početkom lipnja. *San Marco* piše o popularnosti koju je ovaj tenor uživao u Trstu, Pragu i Zagrebu te koliko je značio za splitski glazbeni život. Krajem lipnja *San Marco* dio svojega prostora posvećuje i umjetničkim zbivanjima u Zagrebu; najavljuje gostovanje glasovitog rimskog Teatro Reale dell' Opera⁶¹ te objavljuje osvrt⁶² na novu operu Splančanina Ive Paraća, *Adelovu pjesmu*, koja je doživjela uspješnu premijeru u Državnom kazalištu u Zagrebu. *San Marco* prati i splitske mlade pjevačke nade, osobito u uspješnim nastupima izvan rodnoga grada. Tako je 10. srpnja objavljen osvrt na koncert održan u Zadru na kojem je pjevao i bariton Antonio Senetta iz Splita, učenik škole pjevanja *Santa Cecilia* u Rimu.⁶³

San Marco u listopadu objavljuje opsežan članak u kojem prenosi govor prof. Ferija de Pauera Perettija održan na zadarskom radiju ranije istog mjeseca. Opisujući glazbeni život i tradicije u Dalmaciji, prof. Peretti pojedinačno opisuje i najveća gradska središta u Dalmaciji, Zadar, Šibenik i Split. Cijeli je odlomak ovoga članka posvećen i Franzu von Suppèu, slavnom austrijskom skladatelju, rođenom u Splitu, koji je postao ocem austrijske klasične operete. O Splitu Peretti kaže sljedeće:

...Grad Split nikad nije imao značajnijih muzičkih tradicija, iako je pučanstvo stalno pokazalo veliku ljubav za muziku, a naročito za talijansku operску muziku. Jedino talijansko društvo koje je uspjelo da do danas izdrži usprkos svakoj vrsti protivnosti, to je društvo «Società Corale», koje je za Split imalo funkciju neke vrste Dopolavora, zabavljajući i držeći na okupu talijansku koloniju, privredjujući dobre vokalne i instrumentalne koncerte te spremajući zborove za izvedbe prigodom građanskih i vjerskih svečanosti a i postavljajući na daske poneku operetu. Vrlo aktivna bila je i dramska sekcija. Društvo je sada fuzionisano sa «Provincijskim Dopolavorom», koji je naslijedio njegove prostorije. Od muzičkih škola, postoji samo Gradska Glazbena Škola, ali ona se ograničila na obuku same djece u sviranju klavira i violine.⁶⁴

Naglašavajući rad talijanskoga glazbenog društva, prof. Peretti zanemaruje živu komponentu glazbenih tekovina i stvaralaštva u Splitu, onu hrvatskih autora i hrvatskih glazbenih društava koja je upravo prije rata bila u usponu. Ovim se člankom na stranicama *San Marca* zaključuje kronika glazbenoga i dramskog života grada Splita, koja je zazuzela velik dio novinskog prostora ovog lista.

SPLITSKA KINA

Novosti u filmskoj umjetnosti građani su u Splitu mogli pratiti u tri kina koja su tada aktivno djelovala. Bili su to *Eden* (sada *Marjan*), *Karaman* i kino *Tešla*, čije je reklame za filmske projekcije *San Marco* redovito objavljivao. Tako već 2. svibnja u hrvatskom izdanju novina nalazimo prvu reklamu, onu za film *Kiše dolaze*, koji prikazuje kino Eden.⁶⁵ Nadalje je *San Marco* objavljivao najave za sljedeće projekcije:

- 8. svibnja premijera filma *Gusar, to sam ja!* (u glavnim ulogama Macario, Juan de Landa i Dora Bini)⁶⁶ u kinu *Eden*
- 17. svibnja premijera tal. drame *Ho visto brillare le stelle* (u glavnim ulogama Maria Gardema, S. Ravel i E. Cesari)⁶⁷ u kinu *Tesla*
- 18. svibnja premijera tal. filma *Ettore Fieramosca* (u glavnim ulogama Gino Cervi, Elisa Cegarie i Mario Ferrari)⁶⁸ u kinu *Eden*
- od 19. svibnja najavljuje se skori dolazak filma *L'Alcazar* u kinu *Karaman*⁶⁹
- od 13. kolovoza najavljuje se premijera filma *La cortigiana di Siviglia* u kinu *Eden*⁷⁰
- 14. kolovoza premijera britanskog filma *Avventura gospođe X* (u glavnim ulogama Merle Oberon i Laurence Olivier)⁷¹ na terasi kina *Tesla*
- 30. kolovoza kino *Tesla* prikazuje premijeru talijanskoga glazbenog filma *Marionette* (u glavnoj ulozi Begnamino Gigli)⁷²
- 17. rujna premijera kriminalističkog filma *Dietro il Sipario*⁷³ u kinu *Tesla*
- 26. rujna premijera američkog filma *Posljednji borac* (u glavnim ulogama Garry Cooper i Andrea Leeds)⁷⁴ u kinu *Eden*
- 6. listopada premijera talijanskog filma *Una romantica avventura* (u glavnim ulogama Assia Noris i Gino Cervi)⁷⁵ u kinu *Tesla*
- 18. listopada premijera glazbenog filma *Traviata* u kinu *Tesla*.⁷⁶

Vjerojatno navedene projekcije nisu činile cjelokupni program triju splitskih kina u razdoblju od punih sedam mjeseci tiskanja *San Marca*, no, nažalost, dodatni podaci o programima splitskih kina nisu nađeni. Popis najavljivanih filmskih projekcija otkriva da je većina prikazivanih filmova bila talijanske produkcije s tada najpoznatijim talijanskim filmskim glumcima i pjevačima (Gino Cervi, Begnamino Gigli, Elisa Cegarie). Splitsko građanstvo je tako moglo s malim vremenskim razmakom pratiti talijanske filmske novitete.

Osim filmova u kinima, Splićani su mogli pratiti i druge filmske projekcije, uglavnom političke prirode, preko kinopredstava koje je često organizirao Provincijski Dopolavoro. Pod njihovom su organizacijom tzv. Filmska kola (*Carro-cine*) na otvorenim gradskim prostorima prikazivala

različite propagandističke i dokumentarne filmove. Prva takva projekcija⁷⁷ bila je na Narodnom trgu već 9. svibnja, a slična 16. svibnja na Botičevoj poljani, kada se prikazivao talijanski film *La ragazza di Venezia*.⁷⁸ Krajem svibnja ista je vrsta projekcije održana na Botičevoj poljani, a Filmska su kola prikazivala veseli film *L'antenato* (Predak).⁷⁹ Dana 3. lipnja *San Marco* piše o projekciji filma *Villafranca* na Narodnom trgu te za dan kasnije najavljuje prikazivanje vojničkog filma *Trinaest vojnika i jedan top* na istome mjestu.⁸⁰ Kako je Dopolavoro organizirao i gostovanja Filmskih kola po splitskoj okolici, *San Marco* na svojim stranicama ne propušta priliku i o tome izvijestiti.⁸¹

U jesenskim su se mjesecima filmske projekcije Dopolavora preselile u zatvorene kinodvorane. *San Marco* izvještava o filmskoj predstavi za Oružane snage koja se održala 13. listopada u kinu *Eden* koje je za ovu prigodu ustupio vlasnik kina Feliciano Vitturi. Prikazivanju talijanskog filma *Tosca* po pisanju novina prisustvovalo je oko 400 vojnika tadašnjeg garnizona.⁸² Za sekciju radnica i kućnih pomoćnica Nacionalne fašističke federacije također je bila organizirana projekcija filmova *I fratelli Castiglione* (Braća Castiglione) i dokumentarac *Riscatto* (Iskupljenje)⁸³ u prostorijama Federacije. Još je jednom bilo ustupljeno i kino *Eden*, gdje je GIL za svoje članove priredio propagandnu filmsku manifestaciju. Projicirani su dokumentarni film *Mornari sutrašnjice* i pustolovni film *Dolina žeđi*.⁸⁴

Od ostalih napisa vezanih za filmsku umjetnost i kinematografe izdvaja se samo njih nekoliko. Prvi važniji je članak o filmskim dnevnicima *Luce* koji su stigli iz Rima da bi se podijelili splitskim kinematografima.⁸⁵ *San Marco* podsjeća da su svi vlasnici kina obavezni prikazivati ove dnevničke s najnovijim snimkama (iz Italije, s ratišta...) na početku svake kinopredstave. Tako je publika prije filmskih projekcija gledala ove kratke fašističke propagandne filmove. Za splitske je kinematografe važna bila i odluka Dopolavora⁸⁶ koja je nametnula popust za članove Provincijskog Dopolavora od 25% na ulaznice za sve kino predstave.

Značajan je i članak *San Marca* koji svjedoči o uspjehu splitskog arhitekta Gastona Medina u talijanskoj filmskoj industriji koji je «poznat kao jedan od najistaknutijih specijalista za primjenu arhitekture na pripremanju

*filmova. Sad se priprema veliki talijanski film 'I promessi sposi', prema istoime-
nom romanu Alessandra Manzonia. Gastone Medin za ovaj film rekonstruirao
historijski ambijent Milana i drugih mjesta iz XVII stoljeća».⁸⁷*

Zadnji novinski napis vezan za filmsku umjetnost je onaj o svečanom otvaranju filmskog festivala u Veneciji 30. kolovoza, koji je trebao imati natjecateljski karakter, a najveći broj filmova najavili su Italija i Njemačka. S ovim člankom *San Marco* je prestao objavljivati novosti iz filmske industrije, a nastavio objavljivati samo najave i reklame pojedinih kinematografa i njihovih kinoprograma. Nakon 12. studenoga ne izlaze ni te najave jer je talijanska vlast, «zbog mjera sigurnosti»,⁸⁸ zatvorila sve splitske kinodvorane i tako označila kraj njihove aktivnosti tijekom 1941. *San Marco* nije objavio ovu odluku vlasti u Splitu.

KULTURNE USTANOVE I SPOMENICI

San Marco je izvještavao i o kulturnim ustanovama i spomenicima u Splitu, muzejima, galerijama i institutima. Najčešće spominjani su Arheološki i Etnografski muzej, Salona, Dioklecijanova palača i spomenik Grguru Ninskom. Prvi članak o muzejima zapravo je izvješće⁸⁹ o posjetu generala Dalmazza Splitu, koji je u pratnji splitskoga komesara i senatora posjetio Arheološki muzej. Dočekali su ga tadašnji ravnatelj muzeja dr. Mihovil Abramić te ravnatelj ureda za čuvanje starina dr. Ljubo Karaman. General je posjetio i Etnografski muzej, kroz koji ga je proveo ravnatelj muzeja ing. Kamilo Tončić.

Mjesec dana kasnije u posjet Splitu došao je namjesnik za Dalmaciju Giuseppe Bastianini, o čemu *San Marco* opširno izvješćuje.⁹⁰ Namjesnik je posjetio amfiteatar, bazilike i druge iskopine u Solinu, gdje ga je dočekao dr. M. Abramić, te Dioklecijanovu palaču obećavajući da će poduzeti mjere da okolina Palače bude uređena. Iz Rima je s tim ciljem u prvi posjet Splitu stigao i Ugo Ojetti,⁹¹ poznati pisac i kritičar, koji je s dr. M. Abramićem obišao solinske iskopine, Arheološki muzej i Marjan. Talijanska je vlast planirala okupiti skupinu znanstvenika koji bi radili na obnovi Dioklecijanove palače te plemićkih palača unutar samog središta grada, o

čemu svjedoči i veliki članak objavljen nekoliko dana nakon dolaska Uga Ojettija, koji je trebao biti jedan od glavnih voditelja tih projekata:

... Rušenje upravljeno ovim trostrukim kriterijem: arheološkim, umjetničkim i higijenskim, moći će, dakle, da načme parasitske nadograđevine u centru i da postepeno izolira Peristil, Vestibul, Mauzolej (sad stolnu crkvu), Eskulapov Hram (sad Krstionicu). ... Glavne su zgrade aristokratskih obitelji Aggubio, Cindro, Marul, Papali. Među zidinama je i kuća u kojoj se 1822 rodio zaslužni gradonačelnik Splita, Antonio Bajamonti. Sve ove zgrade, shodno restaurirane, bile bi podesne da postanu sjedište muzeja. ... Izoliravši i restauriravši Dioklecijanovu Palaču, fašistička Italija će od Splita učiniti jedan od svojih najljepših gradova i svijetu dati sliku rimske veličine.⁹²

Još jedan posjet muzeju zabilježio je *San Marco* 8. kolovoza,⁹³ kada je splitski prefekt Paolo Zerbino posjetio Oceanografski institut, gdje su ga dočekali direktor instituta prof. Ante Ercegović i vladin komesar dr. Pasquale Turli. Prefekt Zerbino je istog mjeseca primio izaslanike ministarstva pučke prosvjete za dalmatinske muzeje i galerije.⁹⁴ Među njima su najistaknutiji bili prof. Paolo Toschi, s Rimskog sveučilišta, koji je ujedno bio i direktor Kraljevskog muzeja talijanske etnografije, te prof. ing. Luigi Crema, vladin komesar za spomenike i galerije u Dalmaciji, a posjetili su i Etnografski muzej u Splitu. Nedugo nakon toga su eksponati Etnografskog muzeja demontirani, a prefekt je u muzejske prostorije na Narodnom trgu odlučio smjestiti Zavod za fašističku kulturu. Muzejski predmeti preneseni su u Galeriju umjetnina, a najvrjednija građa, zlatni i srebrni nakit, bila je sakrivena.⁹⁵

O sljedećem posjetu skupine talijanskih znanstvenika zaduženih za obnovu Dioklecijanove palače *San Marco* piše 2. listopada:

... Po želji koju je u svoje vrijeme bila izrazila Talijanska Kraljevska Akademija u pogledu restauriranja Dioklecijanove palače, imenovana je komisija akademika, kojoj je predsjednik Nj.Eksc.Ugo Ojetti, a sačinjavaju je Njihove Ekscelencije Giovannoni, Maiuri, Marangoni, Paribeni i Piacentini i ovoj komisiji je povjeren zadatak, da izrazi neko mišljenje o smjernicama kojih se treba držati pri radovima na restauriranju i repristiniranju Dioklecijanove palače. ... Juče u jutro su ovi odlični učenjaci – u pratnji komesara za starine

*u Dalmaciji prof. Creme i upravnika splitskog muzeja i solinskih iskopina prof. Abramića – pošli u općinu, i ovdje su – nakon posjete učinjene senatoru Tacconiu – započeli svoj rad uz pomoć sredstava, koje im je u tu svrhu stavio na raspolaganje isti senator Tacconi, naime tlocrta, nacrta, projekata, planova itd.*⁹⁶

Rezultati ovog posjeta te najavljivane restauracije na Dioklecijanovoj palači nisu nikad bili vidljivi, tj. restauracija nikad nije obavljena. Nekoliko dana nakon toga *San Marco* izvještava kako je namjesnik za Dalmaciju Giuseppe Bastianini dodijelio Splitskoj općini financijska sredstva za uređenje gradskih ulica, plinare i - što je najznačajnije - rimskog akvedukta. Navodeći iznose, *San Marco* piše o svoti od 2 milijuna lira odvojenih samo za restauraciju vodovoda od iznimnog značenja za rimsku tradiciju u splitskom kraju.⁹⁷ *San Marco* je u studenome objavio još dva članka o posjetu splitskog prefekta Arheološkom muzeju⁹⁸ te dolasku prof. Luigija Creme.⁹⁹ Svi prije navedeni projekti koje je talijanska vlast planirala provesti u Splitu za restauriranje spomenika, a naročito Dioklecijanove palače i muzeja, o kojima je pisao *San Marco*, nisu se ostvarili. Ratna stvarnost splitskih spomenika i muzeja bila je potpuno drugačija od objavljenih članaka na stranicama splitskoga dnevnog lista. Osim što je potpuno premještena zbirka Etnografskog muzeja, i smještena u prostor Galerije umjetnina, ni sama Galerija nije bolje prošla. Splitski prefekt Paolo Zerbino odnio je iz Galerije antikni namještaj i tridesetak slika, djela V. Bukovca, E. Vidovića, I. Joba, M. Bešević... i smjestio ih u vlastiti stan. Galerija umjetnina postala je *Galeria d'arte antica e moderna di Spalato*. Prefekt je često uzimao i kamene ulomke iz Salone za svoj ljetnikovac. Za čitavo vrijeme okupacije talijanska je vojska logorovala u Solinu, gdje su oštećivali zidove iskopina i sarkofage, a kraj grobišne bazilike u Manastirinama bili su podigli radi-onice za popravak teretnih vozila.¹⁰⁰ Vidljivo je kako talijanski fašisti, koji su inače svoje pravo na Dalmaciju temeljili na njezinoj bogatoj talijanskoj tradiciji i rimskim spomenicima, nisu te spomenike ni cijenili, a kamoli da su ih restaurirali i skrbili o njima.

Posebna se kampanja preko stranica *San Marca* vodila protiv spomenika Grguru Ninskom Ivana Meštrovića,¹⁰¹ koji se tada nalazio na središtu

Peristila. Važan dio kampanje činili su i stihovi Igina d'Anverse koji o spomeniku piše nekoliko puta, a opisuje ga već u svojoj prvoj pjesmi objavljenoj u *San Marcu*.¹⁰² Igino d'Anversa u svojim stihovima napominje kako je Peristil sam po sebi spomenik te mu ne treba nikakav «*groteskni gigantski brončani kip*»,¹⁰³ no ako već treba biti postavljena neka statua, d'Anversa smatra da bi to trebala biti ona talijanskog pjesnika Uga Foscola, koji je dio djetinjstva proveo upravo u palači na Peristilu. Talijanska je vlast bila odlučna u uklanjanju spomenika s Peristila pa su radovi otpočeli 3. studenoga, a konačno uklanjanje spomenika obavljeno je 12. studenoga 1941.¹⁰⁴ Jedan od tadašnjih općinskih službenika u suradnji s kustosom Meštrovićevih djela u Splitu neoštećene rastavljene dijelove spomenika skriva u općinska skladišta, kako ih Talijani ne bi raznijeli i uništili. Igino D'Anversa piše o Grguru Ninskom i nakon skidanja spomenika:

*...Gregorio se ne va. Li carpentieri
 Che j'anno fatto intorno er tavolo,
 Interogati hanno risposto seri,
 Che l'Aquila Romana l'ha sfrattato.
 Mentre a Salona, certe contadine,
 Dice ch'anno veduto una colomba
 Che s'è posata sopra a le rovine
 E ch'anno inteso propio chiaramente,
 Una voce ch'esciva da la tomba
 Der Bulić, ch'è detto: finarmente!¹⁰⁵*

Zadnji članak vezan za ovaj splitski spomenik objavljen je nekoliko dana kasnije u *San Marcu* te se još jednom izražava zadovoljstvo zbog uklanjanja kipa. Napominje se kako je sada konačno završena borba pokojnog Frane Bulića koji je bio toliko protiv postavljanja spomenika na toj lokaciji. Uz članak se objavljuje i karikatura Ivana Tolića nastala krajem dvadesetih godina koja prikazuje don Franu Bulića kako bičem tjera Grgura Ninskog s njegova postolja.

Od ostalih članaka objavljenih u *San Marcu*, a vezanih za dalmatinske i osobito splitske spomenike, muzeje i bogatu tradiciju važno je spomenuti još njih nekoliko. Jedan od njih je članak koji svjedoči o objavljivanju

ilustriranog članka Bruna Brunellija o dalmatinskim starim nošnjama u milanskom mjesečniku *La lettura*. Ilustracije su preuzete iz Carrarinih djela o dalmatinskom folkloru, a autor ponajviše opisuje zadarske i splitske nošnje.¹⁰⁶ *San Marco* piše i o planovima tršćanskog muzeja (Museo civico di storia ed arte di Trieste), koji bi ubrzo trebao otvoriti tzv. Dalmatinsku dvoranu u kojoj bi se mogli naći ponajbolji zlatarski radovi, nošnje, slikarske i kiparska djela iz dalmatinskih krajeva.¹⁰⁷ Još jednom *San Marco* piše o bogatoj povijesti Dioklecijanove palače i Splita, prenoseći govor dr. Gjike Bobich održan na zadarskome radiju 2. listopada.¹⁰⁸

PUČKE I VJERSKE SVEČANOSTI

Usprkos ratnim prilikama, zamračenjima i zabranama kretanja, Splitsani su nakon talijanske okupacije nastavili održavati sve važne pučke i vjerske svečanosti. Nekoliko dana prije Sudamje *San Marco* izvještava kako će slaviti ove godine biti skromnije, bez vatrometa, koncerata i ostalih uobičajenih priredbi.¹⁰⁹ Dana 6. svibnja *San Marco* piše o otvaranju rake sa svečevim moćima u katedrali te o odluci crkvenih vlasti da se procesija oko središta grada ne održi.¹¹⁰ Na dan proslave najvažnijega gradskog blagdana *San Marco* objavljuje veliki članak opisujući crkvenu proslavu u katedrali koju je predvodio dr. Kvirin Bonefačić te zbivanja u gradu.¹¹¹ Krajem svibnja te tijekom lipnja splitski dnevni list izvještava o podjelama prvih pričesti i krizmi u crkvama sv. Duje i sv. Petra¹¹² te o crkvenim obredima na Tijelovo,¹¹³ kada bi se, prema navodima *San Marca*, trebala održati i mala procesija na Peristilu, pred katedralom. Veći članak *San Marco* posvećuje proslavi blagdana sv. Ante na kojoj ponovo nije bilo vatrometa ni limene glazbe zbog ratnih prilika.¹¹⁴

Krajem lipnja novine izvještavaju o starim narodnim običajima paljenja ivanjskih krjesova po gradskim četvrtima, naročito u Velom varošu, Lučcu, Dobrome i Manušu.¹¹⁵ Istog je mjeseca u Splitu proslavljen i blagdan sv. Petra i Pavla o kojem splitske novine izvještavaju samo u kratkim crtama jer, iako je sudjelovalo dosta građana, proslava nije bila praćena uobičajenim slavljem i koncertom.¹¹⁶ *San Marco* u kolovozu poziva građanstvo da

sudjeluje u nedjeljnim čitanjima svetih misa u crkvi Gospe od Sedam Žalosti koja će se održavati od nedjelje 13. kolovoza do samog blagdana 21. rujna. Blagdan Vele Gospe¹¹⁷ te sv. Roka¹¹⁸ u kolovozu donose nam nove kratke članke na stranicama *San Marco*. Iako proslave nisu bile uobičajene kao prijašnjih godina, ipak su se održale u skromnijim prilikama.

U rujnu se slavio i blagdan Male Gospe pa su slavlju u Solinu prisustvovali brojni Splićani, a *San Marco* je već prije blagdana objavio dva članka o izvanrednim vlakovima između Splita i Solina te planiranom sajmu u Solinu.¹¹⁹ Izvješćujući o sajmu i proslavi dan kasnije, *San Marco* spominje slabu prodaju i visoke cijene na sajmu te brojne posjetitelje iz Splita, Kaštela i solinske okolice. O blagdanu Male Gospe u Solinu piše i Igino d'Anversa.¹²⁰ Nakon proslave blagdana Male Gospe Splićani su proslavili i blagdan Gospe od Sedam Žalosti¹²¹ te blagdan sv. Jerolima u crkvi na Marjanu. Dan prije blagdana *San Marco* najavljuje¹²² crkvene obrede i slavlje, no i veliki prateći članak o životu sv. Jerolima.¹²³ Nakon proslave *San Marco* izvještava¹²⁴ o pjevanoj misi, sastanku bratovštine koja je izabrala upravu za sljedeću godinu te čašćenju pred crkvom.

Još je jedna pučka i vjerska svečanost održana izvan grada Splita, no u njegovoj bližoj okolici. Bio je to blagdan Gospe od Ružarija u Donjim Kaštelima 5. listopada, koji je bio popraćen tradicionalnim godišnjim sajmom. *San Marco* najavljuje¹²⁵ blagdan s podacima o prometovanju dva parobroda na pruzi Split–Kaštela–Split, zbog velikog zanimanja Splićana i njihovih najbližih susjeda iz manjih mjesta, te objavljuje veliki popratni članak o povijesnom događaju koji se zbio na dan Gospe od Ružarija – bitci kod Lepanta.¹²⁶ Nažalost, nakon proslave ovog blagdana u novinama ne nalazimo izvještaj iz Kaštela niti ikakve podatke o posjetu Splićana toj svečanosti i sajmu. *San Marco* ubrzo piše i o proslavi sv. Šimuna,¹²⁷ za Zadrane nastanjene u Splitu, najavljujući svečane crkvene obrede i slavlje koje bi se trebalo održati u crkvi sv. Filipa. Posljednje članke o vjerskim običajima u *San Marcu* nalazimo u povodu obilježavanja blagdana Svih svetih u crkvi sv. Stjepana na groblju na Sustipanu¹²⁸ i u crkvi sv. Lovre na groblju na Lovrincu.¹²⁹

ŠKOLSTVO I SPORT

Promjene u školstvu

Čim su fašisti preuzeli vlast u Splitu, započeli su s provođenjem talijanizacije u svim javnim ustanovama pa tako i u školama. Na stranicama *San Marca* mogu se pratiti zbivanja u splitskim školama te ponude različitih tečajeva, i to onih u Splitu i ostalim mjestima u okupiranoj Dalmaciji pa i u Italiji. Prvi članci o školstvu vezani su uz kraj školske godine 1940./1941. u splitskim osnovnim i srednjim školama. Svibanj je bio završni mjesec pa tadašnji civilni komesar dr. Athos Bartolucci izdaje naredbe i odredbe o završnim ispitima, svjedodžbama te početku praznika.¹³⁰ Kraj školske godine dočekala je početkom lipnja i poznata Škola za fizički odgoj gđe Katić u Splitu, koja završnu priredbu priređuje u Kazalištu.¹³¹

Krajem lipnja u talijanskom izdanju *San Marca* nalazimo obavijest o tečajevima talijanskog jezika i književnosti¹³² koji će se održavati od 1. rujna 1941. te trajati dva mjeseca u Kraljevskom ekonomskom i trgovačkom institutu u Veneciji, koji želi primiti zainteresirane strance. Svim zainteresiranima koji dokažu da su iz Dalmacije, upisnina će biti snižena za 50 posto, tj. iznosit će 50 lira. Sličan je natječaj raspisan za dječake od šest do dvanaest godina. Radi se o natječaju¹³³ za besplatan smještaj u konviktu *Nolfi* u Fanu u Italiji koji prima 30 dječaka s istočne jadranske obale za školsku godinu 1941./1942. Prilikom za smještaj u talijanskim konviktima imale su i djevojčice, o čemu nam s objavljenim natječajima¹³⁴ svjedoči *San Marco*. Još jedan natječaj ozbiljnijeg karaktera objavljen je 21. srpnja. Ponovo je to natječaj jedne visokoškolske ustanove iz Venecije - Kraljevskog instituta za umjetnost koji želi privući sve zainteresirane «*sinove dalmatinskih zanatlija*»¹³⁵ koji žele pohađati njegove brojne odsjeke. U natječaju talijanske zaklade *Dott. Marco de Marchi*, objavljenom početkom kolovoza, prilikom za studij u Italiji te stipendiju imali su ponajprije mladići i djevojke «*iz talijanskih obitelji ili obitelji talijanskog porijekla*».¹³⁶ Istog je mjeseca objavljen i natječaj za stipendije budućim studentima Sveučilišta u Bariju, koji će omogućiti «*talijanskim studentima iz Dalmacije*»¹³⁷ šest stipendija za studije prava, ekonomije, medicine, poljoprivrede i farmacije.

U tim se natjecajima vidljivo davala prednost talijanskoj mladeži, što se može potvrditi i činjenicom da ova dva zadnja natječaja nalazimo samo u talijanskom izdanju splitskih novina. U nizu natječaja za konvikte važno je spomenuti i jedan dalmatinski odgojni zavod koji je objavio natječaj za besplatna mjesta na stranicama *San Marca*. Bio je to konvikt *Niccolò Tommaseo* u Zadru.¹³⁸ Od članaka o splitskim školama i tečajevima zanimljiv je onaj o plesnoj školi *Scotti*, koja objavljuje raspored svojih vježbi i poduka s pratnjom jazz-orkestra¹³⁹ te najava o tečajevima njemačkog jezika¹⁴⁰ koje će u rujnu početi održavati Lektorat Njemačke akademije u Splitu pod vodstvom dr. Hansa Bestiana.

Kako je talijanska vlast željela što prije uvesti talijanski jezik u obaveznu osnovnoškolsku i srednjoškolsku nastavu, među prvim joj je ciljevima bila i dodatna edukacija učitelja i profesora u Dalmaciji koji nisu govorili talijanski jezik. *San Marco* izvještava o 35 besplatnih mjesta za tečaj talijanskog jezika u Veneciji koja su rezervirana za profesore i učitelje Splitske provincije.¹⁴¹ U novinama nalazimo i obavijest o postavljanju novog predstojnika Ureda za škole¹⁴² u splitskoj provinciji, prof. Giovannija Sogliana s Hvara, koji je već, prema pisanju novina, imao iskustva u talijanskim zavodima za kulturu i jezik u inozemstvu te je ravnao Kraljevskom gimnazijom u Bresanonu u Italiji, a u Dalmaciji je postao poznat i kao dugogodišnji redaktor zadarskih listova *Littorio Dalmatico* i *San Marco*. Velikom člankom krajem rujna *San Marco* najavljuje i otvaranje nove talijanske srednje škole u Splitu¹⁴³ koja je započela s radom nešto kasnije, 29. listopada.¹⁴⁴

U rujnu je većina članaka o školstvu u splitskim novinama bila vezana za jesenske ispite u srednjim školama ili za upisivanje u novu školsku godinu 1941./1942. Osim redovitog obavještavanja o primanju molbi za upis u srednje škole, u *San Marcu* nailazimo i na obavijesti o upisu u gradske konvikte. Tako izlazi obavijest o upisu u konvikt Majke Divne u Splitu,¹⁴⁵ gdje će se predavati strani jezici, umjetničko crtanje i glazba te obavijest o primanju učenika u Salezijanski konvikt.¹⁴⁶ Ovaj konvikt srednjoškolcima nudi smještaj i prehranu te pomoć kod učenja. Od najava o upisu u novu školsku godinu izdvajaju se i dvije o školama izvan Splita; to su Franjevačka klasična gimnazija na Badiji kraj Korčule¹⁴⁷ te internat u Zavodu Anđela

čuvara¹⁴⁸ u gradu Korčuli. Zanimljivo je da je talijanska vlast pokrenula i talijanski dječji vrtić u Splitu te je upravo u rujnu primala molbe roditelja za upis djece.¹⁴⁹

Grad Split je krajem rujna potresao važan događaj vezan uz školstvo. Naime, tijekom mjeseca dolazilo je do sve većih nezadovoljstava, osobito među srednjoškolcima, koji su bili nezadovoljni kašnjenjem izdavanja svjedodžbi za prošlu školsku godinu, i to na talijanskom jeziku, te uvođenjem nastave na talijanskom jeziku... Nakon što su njihovi zahtjevi da se u određenom roku svjedodžbe izdaju na hrvatskom jeziku te da se ukine prisilno upisivanje u fašističke organizacije za mlade (što je postao uvjet za upis u novu školsku godinu), odbijeni, 25. rujna pokrenuti su veliki prosvjedi srednjoškolaca.¹⁵⁰ Na mladež su na Narodnom trgu u Splitu tog dana *nasrnuli fašistička policija i karabinjeri*¹⁵¹ te su mnogi srednjoškolci bili uhićeni. *San Marco* o tom događaju ne izvještava.

U listopadu *San Marco* objavljuje natječaj Kraljevskog sveučilišta u Padovi koje omogućuje stipendije za deset mladića porijeklom iz zadarske i splitske provincije koji žele upisati jedan od fakulteta tog sveučilišta. Zanimljivo je da natječaj ističe kako će «*konačnu odluku o davanju stipendija donijeti sveučilišni rektor po mišljenju Namjesnika za Dalmaciju*»¹⁵² te da «*će kandidat u molbi imati da izjavi da ne pripada židovskoj rasi*».¹⁵³ *San Marco* u listopadu ponovno objavljuje i natječaj Sveučilišta u Bariju¹⁵⁴ te jedan novi natječaj za stipendije na Sveučilištu u Macerati¹⁵⁵ koji zainteresiranima iz Dalmacije stavlja na raspolaganje četiri stipendije. Od članaka o školstvu u studenome 1941. zadnjem mjesecu izdavanja *San Marca*, najviše ih je vezano za tečajeve koje su organizirali GIL i Dopolavoro. Pod organizacijom GIL-a započeti su besplatni tečajevi talijanskoga i njemačkog jezika¹⁵⁶ te tečaj ritmičkog plesa,¹⁵⁷ a Dopolavoro je najavljivao osnivanje dramske amaterske družine.¹⁵⁸ GIL je organizirao i tzv. tečaj kućne higijene i odgajanja djece za djevojke pred udaju koji je započeo 26. studenoga s prvom skupinom od trideset zainteresiranih djevojaka¹⁵⁹ koje, bez naknade, podučava dr. Tocigl, specijalistica za pedijatriju. Zadnji članak o školstvu bio je onaj o formiranju novog tečaja¹⁶⁰ za zorno pjevanje i sviranje puhaćih instrumenata i harmonike, također u GIL-ovoj organizaciji.

Sportska društva i natjecanja

San Marco je redovito objavljivao članke o sportskim događanjima u svijetu, a ponajviše u Italiji i, naravno, u Splitu. Očita je prevaga napisa o nogometu, znatno manje o košarci, a vrlo rijetko piše se o ostalim sportovima. Zbog velikog broja objavljenih članaka o sportu izdvojeni su samo najvažniji sportski događaji u gradu te uspjesi splitskih sportaša na natjecanjima izvan Splita.

U prva dva mjeseca izdavanja, svibnju i lipnju, splitski je dnevnik svoje sportske članke posvetio isključivo nogometu, najviše nogometnom klubu *Hajduk*, a zatim i klubovima *Split*, *Nada* i AŠK. *San Marco* već 9. svibnja najavljuje početak nogometne sezone¹⁶¹ na sasvim obnovljenom *Hajdukovom* igralištu te prvenstvo juniora¹⁶² svih splitskih nogometnih momčadi. Na prvoj važnijoj utakmici između miješanih momčadi *Hajduka* i *Splita*¹⁶³ bilo je, piše *San Marco*, oko tisuću gledatelja. Do kraja svibnja *San Marco* je pisao i o utakmicama koje nisu izazvale veće zanimanje sportskih entuzijasta u Splitu. Bile su to prijateljske utakmice ili utakmice s manjim amaterskim nogometnim društvima kao što su *Val* iz Kaštel Starog¹⁶⁴ i *Jadran* iz Kaštel Sućurca.¹⁶⁵ Krajem svibnja *San Marco* izvještava o mogućnosti napredovanja *Hajduka* unutar talijanskoga nogometnog prvenstva: *Ovih dana stiže u Dalmaciju jedan funkcioner talijanskog nogometnog saveza, koji će na licu mjesta proispitati i urediti pitanje nogometnog sporta u Dalmaciji. Prema našim informacijama i pisanju štampe, Hajduk će biti počašćen sudjelovanjem u talijanskom prvenstvu i to u A Diviziji. To priznanje stekao je time, kaže štampa, što je u više navrata dokazao da je dostojan pažnje i što je u prošlom prvenstvu kraj velikih borba osvojio prvenstvo hrvatske lige*¹⁶⁶

U istom je broju novina objavljena i najava gostovanja talijanskog prvligaša *Triestine* u Splitu¹⁶⁷ s kojom su se vodili pregovori o datumu dolaska. No, *Triestina* u Split ipak nije stigla.

Lipanj je protekao u pregovorima s nogometnim klubom *Gradanski* iz Šibenika,¹⁶⁸ koji je držao naslov prvaka Splitskoga nogometnog podsaveza pa je, kao jedan od najbližih i boljih sportskih rivala, bio jako zanimljiv splitskoj publici. *Hajduk* se za tu utakmicu pripremao prijateljskim susretima s klubom *Nada*,¹⁶⁹ no *Gradanskog* nikad nije dočekao jer su Šibenčani

u zadnji tren otkazali gostovanje.¹⁷⁰ Drugo planirano gostovanje, zagrebačkoga kluba Concordia, koje je u nekoliko navrata bilo najavljivano u *San Marcu*¹⁷¹ također nije ostvareno. Zagrepčani su utakmicu odgodili zbog «*tehničkih poteškoća i vrućina*».¹⁷² Igrači *Hajduka* bili su na okupu još do polovice srpnja, a zatim su se razišli i za talijanske okupacije više uopće nisu igrali.

Prvi sportski članak koji ne izvještava o nogometu u *San Marcu* najava je biciklističke utrke oko Hrvatske koja je za start i cilj imala Zagreb, a etape su trebale doticati ostale veće gradove, Varaždin, Osijek, Tuzlu, Sarajevo, Dubrovnik te Split. O održavanju utrke te pobjednicima *San Marco* poslije ne izvještava. Kako je ljeto već bilo u punom jeku, *San Marco* piše i o plivačkoj sezoni kluba *Jadran* na Zvončacu, gdje je održano klupsko natjecanje, a najavljuje i gostovanja plivačkih klubova iz Korčule i Herceg Novog.¹⁷³ *San Marco* prenosi i vijest iz talijanskog tiska da će u talijansku vaterpolo ligu 1941. moći ući i momčadi iz Ljubljane, Sušaka i Splita.¹⁷⁴ No, na bazenima plivačkog kluba *Jadran* krajem je srpnja zavladao tišina jer je klub prestao sa sportskim djelovanjem. U isto je vrijeme u Splitu trebalo biti organizirano prvenstvo u kuglanju¹⁷⁵ za što je postojao velik interes, kako navodi *San Marco*, no izvješća o tom natjecanju poslije ne nalazimo na novinskim stranicama. *San Marco* 26. srpnja piše i o prvim košarkaškim utakmicama¹⁷⁶ koje bi se trebale početi održavati u Splitu u organizaciji GIL-a i GUF-a. Već nakon prve odigrane utakmice, *San Marco* najavljuje i opširno izvještava¹⁷⁷ o gostovanju košarkaške momčadi zadarskoga GIL-a.

Članci o sportskim zbivanjima u kolovozu donose vijest da će u gradu početi s radom boksački klub¹⁷⁸ u kojem će boksač Paolo Lissicich voditi vježbe s mladima koji su zainteresirani, a splitska plivačica Sidar pobjeđuje na 100 m slobodnim stilom¹⁷⁹ na plivačkom natjecanju u Zagrebu. Ostali članci u kolovozu izvještavaju o nogometnim utakmica GIL-a i GUF-a,¹⁸⁰ koje u splitske publike nisu izazvale veći interes. Početak rujna u Splitu je obilježio posjet namjesnika za Dalmaciju Giusepea Bastianinija. U povodu njegova dolaska u Split organiziran je svečani doček¹⁸¹ pa su splitski veslački klubovi *Gusar* i HVK te jedriličarski klub *Labud* trebali, prema

nalogu vlasti, dočekati namjesnika u luci te održati prigodno natjecanje. No, većina se članova svih triju klubova odbila odazvati pozivu fašističke vlasti. Ipak, *San Marco* nekoliko dana kasnije izvještava kako je Bastianini pobjednicima jedriličarskog natjecanja podijelio nagrade¹⁸² u hotelu *Ambasador*; ne navodi se tko je pobjednik i tko je primio nagrade. Posljedice svoje odluke o odbijanju dolaska na doček Namjesniku za Dalmaciju sva su tri kluba ubrzo osjetila. Naime, iz Lučkog zapovjedništva Pomorskog okružja Splita stiže zabrana¹⁸³ svih vrsta plovljenja u zabavne i sportske svrhe u vodama i lukama splitskog okružja s bilo kojim plovnim sredstvom na vesla, jedra ili motorni pogon. Time je rad ovih društava bio onemogućen, a posljednji splitski sportski klub, upravo veslački klub *Gusar*, bio je zatvoren, po nalogu talijanske vlasti, i cijela je njegova imovina postala vlasništvom splitskog Fascia. Za svojeg je posjeta Splitu Giuseppe Bastianini promijenio ime *Hajdukovu* igralištu u *Campo sportivo 'Bruno Mussolini'*, koji su fašisti zamislili kao teren novog nogometnog kluba, F. C. *Spalato*.

U organizaciji GIL-a u Splitu su se priređivale i utrke na kojima je isključivo sudjelovala mladež upisana u fašističke organizacije. Prva se takva utrka zbila 21. rujna, a *San Marco* opširno izvještava o pobjednicima.¹⁸⁴ Još opširnije *San Marco* najavljuje prvo federalno prvenstvo u «*utrakama niz polje*»¹⁸⁵ u dužini od 5 km, kojem će prisustvovati članovi GIL-ovih organizacija iz Korčule, Visa, Trogira, Kaštel Sućurca, Kaštel Lukšića, Donjih Kaštela, Sv. Kaje i Solina. *San Marco* izvještava o utrci kao o jednom od važnijih sportski događaja u Splitu, koji su pratili i predstavnici vlasti. Pobjednik utrke bio je Korčulanin Giovanni Marinovich.¹⁸⁶

GIL u listopadu pokreće još jedno sportsko djelovanje, tečaj motociklizma,¹⁸⁷ o čemu *San Marco* potanje ne izvještava, no istodobno piše o sportskim uspjesima dvojice Splićana jedriličara. U prvom članku *San Marco* izvještava o jedriličarskim natjecanjima¹⁸⁸ koja su se održala na Balatonu u Mađarskoj gdje su braća Aldo i Ferdinando Moscovita pobijedila, te o jedriličarskim kupovima u Trstu, gdje su ovi splitski sportaši odnijeli Zlatni kup Buffa, Kup Adriatico i Kup GUF-a. Drugi napis je članak o Aldu Moscoviti prenesen iz talijanskog sportskog lista *Gazzetta dello Sport*, koji hvali ovoga mladog Splićanina koji «*veliča ime svoga rodnoga grada kod sportskih krugova*».¹⁸⁹

Ističe se još jedan bitan članak o sportu, koji zapravo prenosi govor što ga je na Zadarskom radiju održao načelnik odjeljenja u Ministarstvu pučke prosvjete dr. Oscar Randi. Opisujući povijest sportskih društava u većim dalmatinskim gradovima, o Splitu dr. Randi kaže:

... Društvo koje ovdje prednjači, to je «Sokol», poznato i u Italiji, a predstavlja nešto više od običnih talijanskih sportskih društava te se više približava Predvojničkim konfederacijama u mletačkoj oblasti. ... Ali prirodna snaga sredine je učinila, da su i u Splitu više napredovala veslačka i jedriličarska društva: jedrilačko i veslačko društvo «Adria» (bez političkog karaktera), veslačko društvo «Gusar», jedrilačko društvo «Labud», plivačko društvo «Jadran» itd. Najviše su slave pobrale momčadi «Gusara», koje su osvajale prvenstvo Jugoslavije i Evrope. Plivačko društvo «Jadran» priredilo je zanimljiva i živa takmičenja waterpola. U Splitu je mnogo raširen i popularan takođe i nogomet. Društvo «Hajduk» i druga manja društva odgojila su šampione, koji su se afirmisali i proslavili takođe izvan granica Dalmacije.

Posljednjih je godina planinarstvo u Splitu bilo steklo mnogo pristaša, imajući pogodan teren za izlete i skijanje na Mosoru i Kamešnici...¹⁹⁰

Zanimljivo je da dr. Randi hvali rad društva *Sokol* u Splitu premda je društvo već u travnju 1941. prestalo s radom, a Sokolski dom je nakon uspostave fašističke vlasti u Splitu doživio svoje najgore dane. Naime, fašisti su odmah po ulasku u grad u prostorijama Sokolskog doma improvizirali kuhinju za vojnike, u kojoj su za loženje upotrebljavani namještaj i gimnastičke sprave društva, a dosta je inventara bilo i opljačkano.¹⁹¹ Poslije je Sokolski dom postao sjedište fašističke organizacije za mlade, GIL-a, pa je preostali inventar *Sokola*, arhiv, knjižnica, glazbala, sportski rekviziti te inventar Kazališta lutaka koje se nalazilo u istoj zgradi, bio potpuno raznesen ili uništen. Dr. Randi istom prigodom hvali rad splitskih sportskih društava, a upravo ona koja je nabrojio već su davno bila prekinula svoj rad vlastitom odlukom ili prisilno, odlukom guvernera Dalmacije Bastianinija, koji je već 19. srpnja donio naredbu o raspuštanju svih sportskih društava¹⁹² u okupiranoj Dalmaciji. Prema toj naredbi sva sportska društva mogla su djelovati samo pod uvjetom da budu članovi fašističkih organizacija. Time je rad sportskih društava u Splitu 1941. bio zaključen.

San Marco! – *Edizione di Spalato* splitski je dnevni list koji je izlazio u prvih sedam mjeseci talijanske okupacije na talijanskom i hrvatskom jeziku. U ratnim zbivanjima idućih godina bio je, uz novinskog nasljednika *Il popolo di Spalato*, jedan od dva posljednja dnevna lista objavljivana u Splitu na talijanskom jeziku. Ove su novine obilježile vrijeme totalitarističke vlasti u gradu koja je željela Dalmaciju potpuno preuzeti, a nacionalne osjećaje pripadnosti hrvatskom narodu kod građanstva zamijeniti «dalmatinskom narodnošću». Kako ga je pokrenula fašistička vlast, tako je *San Marco* donosio vijesti iz gradske svakodnevnice s naglaskom na događanjima što su ih organizirale fašističke organizacije, posebice Dopolavoro, GIL i GUF. Kulturna su zbivanja u gradu bila objavljivana u rubrici «U palači i oko nje» (*Dentro e fuori del palazzo*), a nijedan članak o kulturnim događanjima nije bio potpisan. Važno je istaknuti da je *San Marco* u prvih pet mjeseci tiskanja objavio veliki broj članaka vezanih za kulturni život grada, no početkom listopada taj broj drastično opada. Naime, već tijekom ljetnih mjeseci, a osobito nakon rujna sve su učestaliji izravni napadi na talijanske vojnike, a otpor građanstva prema zabranama i svim odlukama fašističke vlasti sve više raste pa su organi vlasti bili odveć okupirani sigurnosnim uvjetima u gradu da bi se mogli baviti organizacijom kulturnih zbivanja.

Promatramo li Split ratne 1941., razvidno je da kulturni život, premda u smanjenu obujmu, nije zamro. Na nj je, dakako, znatno utjecala talijanska vlast, koja je sve vidove javnog života što prije i što trajnije željela talijanizirati. Pritom nije zanemaren nijedan aspekt kulturnog života, od kazališta i kina, do novinstva, školstva i sporta. Tako je kulturni život grada imao dva smjera: onaj talijanski, koji se razvijao pod utjecajem fašističkih organizacija, i hrvatski, koji je bio zapostavljan ili kontroliran. To je vremensko razdoblje u Splitu bilo obilježeno i jačanjem političkog otpora lokalnog stanovništva, pa je jedan dio splitskog pučanstva svoje sudjelovanje u raznim gradskim kulturnim i sportskim društvima već bio zamijenio političkom aktivnošću.

BILJEŠKE

Kratica

SM – *San Marco!* - Edizione di Spalato, Split

- ¹ Oddone Talpo: *Dalmazia – una cronaca per la storia 1941*. Roma, 1985., 235
- ² Zadarski *San Marco* izlazio je u razdoblju od 21. travnja 1933. do 27. studenoga 1941.
- ³ Neva Žurić – Scotti: *Talijanska okupacija Dalmacije 1941. – 1943.*, Split 1979., 164.
- ⁴ Hrvoje Morović: *Grada za bibliografiju splitske periodike – Novine 1875.-1941*. Split, 1968., 25-34
- ⁵ Nedjeljka Balić – Nižić: *Lingue e letterature in contatto nel giornale spalatino «San Marco» (aprile-novembre 1941)*, Civiltà Italiana, Firenze 2004., vol. I, br. 3, 389 – 401.
- ⁶ Iginò d'Anversa: *In Dalmazia – versi in dialetto romanesco*. Spalato, 1942.
- ⁷ Ove dijaloge nalazimo u brojevima od 16. i 23. rujna te 6., 13. i 29. listopada 1941.
- ⁸ L. Pecenco: *Marco e Duje kraj fontane – VI dialog*. SM, 29. listopada 1941., 8.
- ⁹ L. Pecenco: *III dialog – Istinita? Debot!* SM, 29. rujna 1941., 4.
- ¹⁰ Grupa autora: *Spomenica prigodom svečanog otvorenja HNK u Splitu*. Split, 1941.
- ¹¹ Šimun Jurišić: *Splitsko kazalište od godine 1893. do 1941*. Split 1980., 187 – 288, 231 - 236; Ostavština Ive Marjanovića - rukopisi, fotografije, plakati iz kazališne sezone 1940./1941., Arhiv HNK u Splitu
- ¹² Posljednje dvije izvedbe ove predstave održane su 3. i 6. svibnja 1941.
- ¹³ Posljednja izvedba održana je 7. svibnja 1941.
- ¹⁴ *Hamlet* je zadnju izvedbu na splitskim kazališnim daskama imao 2. lipnja 1941.
- ¹⁵ *Traviata*. SM, 7. lipnja 1941., 3.
- ¹⁶ *Akademija Škole za fizički odgoj*. SM, 12. lipnja 1941., 7.
- ¹⁷ Tablica je načinjena na temelju podataka koje je iznio voditelj dramskog ansambla u Splitu - Marko Fotez: *Kazališni feljtoni*. Zagreb, 1943., 100.
- ¹⁸ *Dvije izvanredne predstave talijanske revijske družine 'Giorgio Linchi' u Općinskom kazalištu*. SM, 3. srpnja 1941., 7.
- ¹⁹ Grupa autora: *Hrvatsko narodno kazalište Split: 1893. – 1993*. Split, 1998., 61.
- ²⁰ Branko Radica: *Josip Hatze – svjedočanstva i sjećanja*. Split, 1989., 164.
- ²¹ *O.N.D. Dopolavoro za Oružane snage – Uspjeli vokalni koncerat u Općinskom kazalištu*. SM, 30. srpnja 1941., 7.
- ²² *Kazalište – Spektakl družine 'Linchi' priredeni za Oružane snage*. SM, 2. kolovoza 1941., 7.
- ²³ *Zabavna predstava za Oružane snage*. SM, 1. rujna 1941., 7.
- ²⁴ *Tespisova kola za narod*. SM, 23. rujna 1941., 7. i *O.N.D. Klavirski koncerat u općinskom kazalištu*. SM, 10. listopada 1941., 7.
- ²⁵ *Pjevač Šegvić u Splitu*. SM, 13. lipnja 1941., 3.
- ²⁶ *Koncerat u Vojnoj bolnici*. SM, 3. srpnja 1941., 7.
- ²⁷ *Koncerat operskih arija*. SM, Split, 2. srpnja 1941., 7.
- ²⁸ *Plesačica Tatjana Farčić na Bačvicama*. SM, 9. srpnja 1941., 7. i *Plesovi Tatjane Farčić*. SM, 10. srpnja 1941., 7.

- 29 *Veče plesova na Bačvicama*. SM, 12. srpnja 1941., 7.
- 30 *Koncerat tenora Zvonka Glika na Bačvicama*. SM, 15. srpnja 1941., 7.
- 31 *Koncerat Delfino – Botteghelli*. SM, 31. srpnja 1941., 7.
- 32 *Koncerat*. SM, 2. kolovoza 1941., 7.
- 33 *Muzička priredba za vojnike u 48. poljskoj bolnici*. SM, 5. kolovoza 1941., 7.
- 34 *Veliki vokalni koncerat na Bačvicama*. SM, 14. kolovoza 1941., 8.
- 35 *Lirska Tesisova kola – Turandot*. SM, 18. rujna 1941., 7.
- 36 *Tesisova kola – Sjajan uspjeh Turandota*. SM, 22. rujna 1941., 7.
- 37 Vidi bilj. 18.
- 38 *Lirska Tesisova kola – Rigoletto*. SM, 22. rujna 1941., 7.
- 39 *Druga predstava Tesisovih kola – Rigoletto*. SM, 23. rujna 1941., 7.
- 40 *Vokalni koncerat na Narodnom trgu*. SM, 24. rujna 1941., 7.
- 41 *Koncerat pianistice Annarose Taddei u Liktorskom domu*. SM, 7. listopada 1941., 7.
- 42 *Klavirski koncerat u općinskom kazalištu*. SM, 10. listopada 1941., 7.
- 43 *Uspjeli koncerat Annarose Taddei, pijanistkinje u priredbi Dopolavora splitskog Fašja*. SM, 10. listopada 1941., 7.
- 44 *Koncerat u kavani «Ambasador»*. SM, 10. svibnja 1941., 3.
- 45 *Hotel Bačvice Matić*. SM, 17. svibnja 1941., 2. i *Hotel Ambasador*. SM, 31. svibnja 1941., 3.
- 46 *Dioklecijanov variete-bar*. SM, 23. lipnja 1941., 8.
- 47 *Variete «Branco»*. SM, 8. kolovoza 1941., 6.
- 48 *Vesela pozornica variete «Branko»*. SM, 29. kolovoza 1941., 6.
- 49 *Koncerat na Narodnom trgu*. SM, 3. svibnja 1941., 3.
- 50 *Koncerat vojne glazbe*. SM, 9. lipnja 1941., 3.
- 51 *Koncerat vojne muzike*. SM, 28. lipnja 1941., 7.
- 52 *Koncerat na Narodnom trgu*. SM, 14. srpnja 1941., 7.
- 53 *Vojna muzika*. SM, 4. kolovoza 1941., 7.
- 54 *Koncerat vojničke muzike*. SM, 27. rujna 1941., 7.
- 55 U tom je razdoblju na stranicama *San Marca* objavljeno ukupno 8 članaka o vojnoj glazbi.
- 56 *Koncerat vojne glazbe*. SM, 18. listopada 1941., 7.
- 57 *Pastirsko pismo splitskog biskupa i Apel predstavnika grada pučanstvu Splita*. SM, 10. studenoga 1941., 4.
- 58 Iginò d'Anversa: *La maledizione!* SM, 10. studenog 1941., 3. «Nakon što je objavio stano-
vništvu/o našoj moći i osjećajima/punih najsjetije ogorčenosti/biskup; oni bezumni, nesa-
vjesni, /jučer su, kao odgovor na onu propovijed/nastavili s eksplozijama/dostojnima samo
velikih kukavica, /učinili su još jedan pokolj nevinih!...»
- 59 *La morte di una cantante croata*. SM, 19. svibnja 1941., 4.
- 60 *Decesso*. SM, 3. lipnja 1941., 3.
- 61 SM, 27. lipnja 1941., 7.
- 62 *Nova opera Ma. Paraća s uspjehom se prikazala u Zagrebu*. SM, 7. srpnja 1941., 7.
- 63 *Uspjeh jednog splitskog baritona*. SM, 10. srpnja 1941., 7.
- 64 *Muzički život Dalmacije*. SM, 18. listopada 1941., 7.
- 65 SM, 2. svibnja 1941., 2.

- 66 SM, 8. svibnja 1941., 3.
- 67 SM, 17. svibnja 1941., 2.
- 68 SM, 17. svibnja 1941., 3..
- 69 SM, 19. svibnja 1941., 3.
- 70 SM, 13. kolovoza 1941., 2.
- 71 SM, 13. kolovoza 1941., 4.
- 72 SM, 29. kolovoza 1941., 2.
- 73 SM, 16. rujna 1941., 4.
- 74 SM, 26. rujna 1941., 3.
- 75 SM, 6. listopada 1941., 4.
- 76 SM, 15. listopada 1941., 4.
- 77 *Kino projekcije na Narodnom trgu.* SM, 9. svibnja 1941., 3.
- 78 *Pučke filmske predstave Dopolavora.* SM, 16. svibnja 1941., 3.
- 79 *Film Dopolavora.* SM, 26. svibnja 1941., 4.
- 80 *Filmska predstava Dopolavora.* SM, 3. lipnja 1941., 3.
- 81 *Pučke filmske predstave u Dalmaciji.* SM, 12. lipnja 1941., 7.
- 82 *O.N.D. Filmska predstava za Oružane snage.* SM, 13. listopada 1941., 7.
- 83 *P.N.F. Kino predstave.* SM, 24. listopada 1941., 4.
- 84 *Propagandna filmska manifestacija.* SM, 3. studenoga 1941., 4.
- 85 *Filmski žurnal L.U.C.E.* SM, 20. svibnja 1941., 3.
- 86 *O.N.D.,* SM, Split, 7. kolovoza 1941., 7.
- 87 *«I promessi sposi» u filmu – Na filmu radi jedan splitski arhitekt.* SM, 11. kolovoza 1941., 8.
- 88 Drago Gizdić: *Prilozi historiji Narodnooslobodilačke borbe–Dalmacija 1941.* Zagreb, 1959., 410.
- 89 *Nj. Eksc. general Dalmaszo razgledavao muzeje.* SM, 24. svibnja 1941., 3.
- 90 *Namjesnik u posjeti gradovima srednje Dalmacije.* SM, 23. lipnja 1941., 7.
- 91 *Ugo Ojetti u Splitu.* SM, 15. srpnja 1941., 7.
- 92 *Izolacija Dioklecijanove palače.* SM, 18. srpnja 1941., 7.
- 93 *Nj. Eksc. Prefekt Zerbino posjetio radničke ustanove i Oceanografski institut.* SM, 8. kolovoza 1941., 7.
- 94 *Nj. Eksc. Prefekt primio je izaslanike ministarstva pučke prosvjete za dalmatinske muzeje i galerije.* SM, 25. kolovoza 1941., 7.
- 95 Grupa autora: *Split u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941. – 1945.* Split, 1981., 546.
- 96 *Komisija talijanske Kr. Akademije posjetila Dioklecijanovu palaču.* SM, 2. listopada 1941., 7.
- 97 *Nj. Eksc. Bastianini dodjeljuje u ime DUCE-a 4 miliona spitskoj općini.* SM, 11. listopada 1941., 7.
- 98 *Posjeta Ekscelencije Prefekta Arheološkom muzeju.* SM, 21. studenoga 1941., 4.
- 99 *Posjeta civilnom komesaru.* SM, 27. studenoga 1941., 4.
- 100 Cvito Fisković: *Dalmatinski spomenici i okupator.* Split, 1946., 21.
- 101 Ivan Meštrović vodio je žučne polemike krajem dvadesetih godina s Franom Bulićem u vezi s postavljanjem ovog spomenika na Peristil. Frane Bulić je bio protiv postavljanja na toj

- lokaciji, no Grgur Ninski je ipak 29. rujna 1929. bio svečano otkriven u samom središtu Dioklecijanove palače.
- ¹⁰² Igino d'Anversa: *Impressioni mie su la Dalmazia*. SM, 28. lipnja 1941., 4. «Predstavlja ninskog biskupa/čovjeka velike vrijednosti (metala!)/kojeg su stavili na pogrešno mjesto/s njegovih osam metara i pijedestalom! Na dnu je tako uskog trgića/da izgleda kao u kovčežiću!/ Nin je malo mjesto ponad Zadra,/ a on osobenjak koji nije tolerirao/latinski (jako rijetka stvar),/ želio je propovijedati na slavenskom jeziku!/Slaveni su ga smjestili izdvojeno/tamo ispred, sa simboličnom veličinom.»
- ¹⁰³ Igino d'Anversa: *Monumenti*. SM, 25. rujna 1941., 4.
- ¹⁰⁴ Jelena Markovina: *Grgur Ninski i ostali spomenici u danima fašističkog terora*. Kulturna baština, Split IX/1983. br. 14, 26.
- ¹⁰⁵ Igino d'Anversa: *Ognuno ar posto suo!* SM, 15. studenoga 1941., 3. «Grgur odlazi. Tesari/koji su oko njega napravili drveni pod/upitani, odgovorili su ozbiljno/da ga je otjerao Rimski Orao./Istovremeno su neke Solinjanke/rekle da su vidjele golubicu/koja se smjestila iznad ruševina/i da su jasno razumjele/glas koji je dopirao iz groba/Bulića koji je govorio: napokon!»
- ¹⁰⁶ *Dalmatinski život u starim vremenima*. SM, 15. srpnja 1941., 8.
- ¹⁰⁷ *Dalmatinska dvorana u Tršćanskom muzeju*. SM, 13. kolovoza 1941., 8.
- ¹⁰⁸ *Dioklecijanov grad*. SM, 6. listopada 1941., 7.
- ¹⁰⁹ *Proslava blagdana sv. Duje*. SM, 5. svibnja 1941., 3.
- ¹¹⁰ *Blagdan splitskog patrona sv. Duje*. SM, 6. svibnja 1941., 4.
- ¹¹¹ *Proslava i sajam sv. Duje u Splitu*, SM, 7. svibnja 1941., 3.
- ¹¹² *Prva sv. Pričest*. SM, 26. svibnja 1941., 3.; *Sveta krizma u stolnoj crkvi i u crkvi sv. Petra*. SM, 4. lipnja 1941., 3.; *Podjela sv. Krizme*. SM, 9. lipnja 1941., 3. i *Sveta krizma*. SM, 24. lipnja 1941., 7.
- ¹¹³ *Crkvene funkcije na Tijelovo*. SM, 12. lipnja 1941., 7.
- ¹¹⁴ *Blagdan sv. Ante*. SM, 13. lipnja 1941., 3.
- ¹¹⁵ *Ivanjski krijesovi*. SM, 24. lipnja 1941., 7.
- ¹¹⁶ *Proslava Petrovdana*. SM, 30. lipnja 1941., 7.
- ¹¹⁷ *Proslava Vele Gospe*. SM, 16. kolovoza 1941., 7.
- ¹¹⁸ *Sv. Rok na Lučcu*. SM, 16. kolovoza 1941., 7.
- ¹¹⁹ *Sajam Male Gospe u Solinu*. SM, 4. rujna 1941., 7. i *Vlakovi za solinski sajam*. SM, 6. rujna 1941., 7.
- ¹²⁰ Igino d'Anversa: *A la festa de la Madonna Piccola*. SM, 11. rujna 1941., 3. «Želio sam otići vidjeti Solin/gdje je jučer bila proslava,/a u ušima mi još odjekuje/zanosna i sjetna narodna pjesma/koju je pjevao jedan zbor/a drugi mu je odgovarao. .../ Još je bolji bio miris/oko žara/na kojemu se rumeno pekao kozlič/s umijećem najboljeg pečenjara,/i koji te, na otvorenom i vrućem zraku, činio da jedeš i ako nemaš apetita. .../No nisam zaboravio Gospu/koju sam posjetio u crkvi/gdje je još bilo nekoliko žena,/naših vojnika i jedna starica/koji su se molili/ zbliženi s vjerom...»
- ¹²¹ *Mise na blagdan Gospe od sedam žalosti*. SM, 19. rujna 1941., 7.
- ¹²² *Proslava sv. Jerolima*. SM, 29. rujna 1941., 7.

- ¹²³ *Jerolim Eusebije – sinteza romanstva i kršćanstva*. SM, 29. rujna 1941., 8.
- ¹²⁴ *Proslava sv. Jerolima*. SM, 1. listopada 1941., 8.
- ¹²⁵ *Sajam Ružarice u D.Kastelima*. SM, 3. listopada 1941., 7.
- ¹²⁶ *370. godišnjica od bitke kod Lepanta: Pobjeda kršćanstva na dan Ružarice*. SM, 4. listopada 1941., 7.
- ¹²⁷ *Svečanost sv. Šimuna proroka*. SM, 6. listopada 1941., 7.
- ¹²⁸ *Mrtvi dan na groblju*. SM, 3. studenoga 1941., 4.
- ¹²⁹ *Crkvene funkcije Svih Svetih i Mrtvog dana*. SM, 31. listopada 1941., 4.
- ¹³⁰ *Naredba za ocjenjivanje i ispite u školama zaposjednute Dalmacije*. SM, 2. svibnja 1941., 3.; *Ocjenjivanje učenika*. SM, 7. svibnja 1941., 3. i *Odredbes za ispite u Trgovačkim akademijama*. SM, 21. svibnja 1941., 3.
- ¹³¹ *Akademija Škole za fizički odgoj*. SM, 12. lipnja 1941., 7.
- ¹³² *Corsi di lingua italiana*. SM, 27. lipnja 1941., 3.
- ¹³³ *Natječaj za besplatno smještanje u konviktu «Nolfi» u Fanu*. SM, 7. srpnja 1941., 7.
- ¹³⁴ *Natječaj*. SM, 7. srpnja 1941., 7. i *Natječaj za Konvikte i Zavode za ženski odgoj*. SM, 10. srpnja 1941., 7.
- ¹³⁵ *Natječaj za sinove dalmatinskih zanatlija*, SM, Split, 21. srpnja 1941., 7.
- ¹³⁶ *Fondazione «Dott. Marco de Marchi»—Bando di concorso a borse di studio per studenti dalmati*. SM, 1. kolovoza 1941., 4.
- ¹³⁷ *Borse di studio per l'Università di Bari*. SM, 5. kolovoza 1941., 3.
- ¹³⁸ *Informacije o natječaju*. SM, 24. srpnja 1941., 7.
- ¹³⁹ *Plesna škola Scotti*. SM, 26. srpnja 1941., 7.
- ¹⁴⁰ *Lektorat Njemačke Akademije Split*. SM, 2. kolovoza 1941., 7.
- ¹⁴¹ *Saopćenje splitskog školskog ureda*. SM, 2. kolovoza 1941., 7.
- ¹⁴² *U Uredu za škole*. SM, br. 113, god. I, 11. rujna 1941., 7.
- ¹⁴³ *Nova talijanska srednja škola*. SM, br. 125, god. I, 25. rujna 1941., 7.
- ¹⁴⁴ *Talijanske srednje škole*. SM, 17. listopada 1941., 6.
- ¹⁴⁵ *Upis u stručnu školu Majke Divne*. SM, 1. listopada 1941., 7.
- ¹⁴⁶ *Primanje đaka u Salezijanski konvikt*. SM, 6. listopada 1941., 7.
- ¹⁴⁷ *Primanje pitomaca u franjevačku klasičnu gimnaziju s pravom javnosti na Badiji kod Korčule*. SM, 30. rujna 1941., 7.
- ¹⁴⁸ *Otvaranje škole i internata u Zavodu Anđela Čuvara u Korčuli*. SM, 4. listopada 1941., 8.
- ¹⁴⁹ *Molbe za primanje u Dječji azil De Marchi*. SM, 26. rujna 1941., 7.
- ¹⁵⁰ Srednjoškolce je u demonstraciju poveo SKOJ na inicijativu Ede Santinija, tajnika MK KPH Split.
- ¹⁵¹ Grupa autora: *Split u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941.-1945*. Split, 1981., 550.
- ¹⁵² *Kr. Sveučilište u Padovi—Stipendije za đake iz zadarske i splitske provincije*. SM, 13. listopada 1941., 7.
- ¹⁵³ Ib.
- ¹⁵⁴ *Regia Università degli studi «Benito Mussolini»—Bari—Borse di studio*. SM, 14. listopada 1941., 3.
- ¹⁵⁵ *Stipendija za dalmatinske sveučilišne đake*. SM, 17. listopada 1941., 7.
- ¹⁵⁶ *Tečajevi talijanskog i njemačkog jezika*. SM, 14. studenoga 1941., 4.

- 157 *GIL–Tečajevi ritmičkog plesa*. SM, 18. studenoga 1941., 4.
- 158 *O.N.D.–Dramska amaterska sekcija*. SM, 18. studenoga 1941., 4. i *O.N.D.–Družina dram-skih amatera*. SM, 28. studenoga 1941., 4.
- 159 *GIL Početak tečaja higijene i odgajanja djece*. SM, 29. studenoga 1941., 4.
- 160 *Tečaj za zbornu pjevanje i sviranje duvaćih instrumenata i harmonike*. SM, 29. studenoga 1941., 4.
- 161 *Početak nogometne sezone Splita*. SM, 9. svibnja 1941., 3.
- 162 *Prvenstvo juniora*. SM, 14. svibnja 1941., 3.
- 163 *Crveni–bijeli 2:1 (0:0)*. SM, 20. svibnja 1941., 4.
- 164 *Laka pobjeda Bijelih–Hajduk-Val Kaštel Stari 12:2(5:1)*, SM, Split, 26. svibnja 1941., 4.
- 165 *Hajduk–Jadran Kaštel Sućurac 10:0 (3:0)*. SM, 30. lipnja 1941., 8.
- 166 *Hajduk će sudjelovati u talijanskom prvenstvu*. SM, 29. svibnja 1941., 3.
- 167 *Triestina će gostovati u Splitu*. SM, 29. svibnja 1941., 3.
- 168 *Hajduk protiv Građanskoga iz Šibenika*. SM, 6. lipnja 1941., 3.
- 169 *Prijateljski susreti Hajduk–Nada 12:0 (4:0)*. SM, 5. lipnja 1941., 3.
- 170 *Split bez važnijih igara*. SM, 9. lipnja 1941., 4.
- 171 *Zagrebačka «Concordija»–«Hajduk»*. SM, 30. lipnja 1941., 8. i *Hajduk–Concordija*. SM, 14. srpnja 1941., 7.
- 172 *Opet zapreka oko gostovanja Concordije*. SM, 17. srpnja 1941., 7.
- 173 *«Jadran» započeo plivačkom sezonom*. SM, 17. srpnja 1941., 7.
- 174 *Utakmice u waterpolu*. SM, 26. srpnja 1941., 7.
- 175 *Prvenstvo u kuglanju*. SM, 25. srpnja 1941., 8.
- 176 *Prva utakmica košarke u Splitu*. SM, 26. srpnja 1941., 7.
- 177 *Živo sportsko djelovanje u GIL-u–Susretaj zadarske i splitske momčadi na utakmici košarke*. SM, 4. kolovoza 1941., 7.
- 178 *Boksanje*. SM, 13. kolovoza 1941., 7.
- 179 *Plivačko natjecanje u Zagrebu*. SM, 14. kolovoza 1941., 6.
- 180 *Sveukupno sedam članaka u razdoblju od 16. do 29. kolovoza 1941.*
- 181 *Crne košulje i narod kliču Duceu*. SM, 6. rujna 1941., 7.
- 182 *Primanje u «Ambasadoru»*. SM, 9. rujna 1941., 7.
- 183 *Zabavno plovljenje*. SM, 24. listopada 1941., 4.
- 184 *Prvo natjecanje u trkama na polju za članove splitskog GIL-a*. SM, 22. rujna 1941., 7.
- 185 *GIL-ovo sportsko djelovanje–Prvi federalni šampionat u utrkama niz polje*. SM, 25. listopada 1941., 4.
- 186 *Pokrajinski šampionat u utrkama niz polje*. SM, 31. listopada 1941., 4.
- 187 *GIL–Tečaj motociklista u federalnoj komandi GIL-a*. SM, 7. listopada 1941., 7.
- 188 *Spilčani pobjednici u jedriličarskim utakmicama*. SM, 7. listopada 1941., 7.
- 189 *Aldo Moscovita i njegove pobjede*. SM, br. 3, god. II, 1. studenoga 1941., 4.
- 190 *Sport u Dalmaciji*. SM, 1. listopada 1941., 7.
- 191 *Grupa autora: Kronologija Splita 1941.-1945.* Split, 1979., 34.
- 192 *Andrija Križević – Drina: Sportaši Splita u revoluciji.* Split, 1982., 114.

THE CULTURAL LIFE OF SPLIT ON THE PAGES OF NEWSPAPER
"SAN MARCO"

Summary

"San Marco - Edizione di Spalato!" was the daily newspaper published in Italian and Croatian during the first seven months of Italian occupation. The war in the following years made this paper, besides the "Il popolo di Spalato", one of the two last daily newspapers published in Split in the Italian language. This newspaper reflected the totalitarian rule in the city that completely wished to take over Dalmatia, while the national feelings of belonging to the Croatian people were to be replaced by the "Dalmatian nationality". Established by the fascist authorities, "San Marco" brought news from the city's daily life emphasizing the events organized by the fascist organizations especially Dopolavoro, GIL and GUF. The cultural events in town were published in the section "In the Palace and Around it" ("Dentro e fuori del palazzo"), while not all articles were signed. It is important to say that during its first five months, "San Marco" brought a great number of articles about the cultural life of the city, however significantly decreasing with the beginning of October. Namely, already during the summer months, and especially after September, direct assaults on Italian soldiers became more common, while the resistance of the middle-class towards prohibitions and all decisions of the fascist authorities was even greater so that the fascist authorities had to deal more with issues of security in the city than with its cultural events.

Analyzing Split in the war year of 1941, it is evident that the cultural life, although with reduced activities, had not died out, yet it was significantly influenced by the Italian authorities that wished to Italianize as soon and as long as possible all aspects of public life. In the process not a single aspect of cultural life was neglected - from theater over movies to education and sports. Therefore, the city's cultural life was heading in two directions; the Italian one that developed under the influence of the fascist organizations and the Croatian one that was neglected or controlled. This period in Split was marked also by the founding of the political resistance of the local population so that already for one part of the Split population, cultural and sports activities gave way to political ones.

«Elektra» 27. svibnja 1941. (Ivona Petri u ulozi Elektre i Ivo Marjanović u ulozi Egista)
Ostavština Ive Marjanovića, Arhiv HNK u Splitu

Luigi Prassel, komesar «Teatro di stato, Spalato
– Državno kazalište u Splitu»,
Sveučilišna knjižnica u Splitu

Plesačica Tatjana Farčić, SM

CINEMA TESLA

**Domani: un mistero poliziesco
sul palcoscenico**

DIETRO IL SIPARIO

**Fuori programma il documentario
»LUCE« d'attualita':**

**L'INCONTRO
DEI DUE CONDOTTIERI
SUL FRONTE
ANTIBOLSCEVICO**

U KINO EDEN
SE PRIKAZUJE DANAS DUGO OČEKIVANI VELEFILM
LA GLORIOSA AVVENTURA
(POSLJEDNJI BORAC)
u gl. ulogama
GARRY COOPER
ANDREA LEEDS
FILM KOJI NADMAŠUJE JOŠ NEZABORAVNI FILM BENGALI

Novinske reklame za kino predstave 16. i 26. rujna 1941., SM

Tečaj kućne higijene i odgoja djece u GIL-ovim prostorijama u Splitu, SM

*Jedan od sudionika federalnog prvenstva
u trčanju (Coludrovich, GIL Spalato), SM*

Jedriličar Aldo Moscovita, SM